

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та методики початкової освіти**

**Формування мотивації навчання молодших
школярів на уроках української мови**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти –другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 613 групи
Ватащук Марина Василівна

Керівник:

кандидат педагогічних наук,
доцент **Косташук О.І.**

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № 4 від 12 листопада 2024 р

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Ваташук М.В. Формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття ОР «Магістр» зі спеціальності 013 Початкова освіта. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2024. 86 с.

У кваліфікаційній роботі *проаналізовано* теоретичні аспекти проблеми формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови. Здійснений ґрунтовний аналіз провідних категорій дослідження, який дозволив зробити висновок про те, що мотивація – це: поняття, яке впливає на сукупність суперечних моментів поведінки молодших школярів; це рушійна сила, це внутрішній/зовнішній вплив на людину, що змушує її до здійснення певних дій.

Розкрито педагогічний потенціал уроків української мови для формування мотивації навчання учнів. *Доведено*, що формування мотивації навчання на уроках української мови потребує використання різноманітних методів, засобів та прийомів стимулювання.

Ключові слова: мотив, стимул, мотивація, мотивація навчання, уроки української мови.

ABSTRACT

Vatashchuk M.V. Formation of learning motivation of younger schoolchildren in Ukrainian language lessons. – Manuscript. Manuscript Master's Degree Program for Master's Degree in Specialty 013 Primary Education. – Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. – Chernivtsi, 2024.92p.

The qualification paper analyzed the theoretical aspects of the problem of formation of learning motivation of younger schoolchildren in Ukrainian language lessons. A thorough analysis of the leading research categories was carried out, which allowed us to conclude that motivation is: a concept that affects the set of conflicting points of behavior of younger schoolchildren; it is a driving force, it is an internal/external influence on a person that forces him to perform certain actions.

The pedagogical potential of Ukrainian language lessons for the formation of students' learning motivation is revealed. It has been proven that the formation of learning motivation in Ukrainian language lessons requires the use of various methods, means and methods of stimulation.

Key words: motive, stimulus, motivation, learning motivation, Ukrainian language lessons.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____М.В.Ваташук

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	8
1.1 Мотивація навчання як психолого-педагогічна проблема	8
1.2 Особливості формування мотивації навчання у молодших школярів ...	18
1.3 Педагогічний потенціал уроків української мови у формуванні мотивації навчання молодших школярів	36
Висновки до розділу 1	45
 РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	47
2.1 Критерії, показники та рівні сформованості мотивації навчання молодших школярів.....	47
2.2 Аналіз стану сформованості мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови	56
2.3 Обґрунтування педагогічних умов формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови.....	71
Висновки до розділу 2	84
ВИСНОВКИ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89
ДОДАТКИ.....	95

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На етапі активного впровадження ідей Нової української школи відбувається посилення вимог до змісту діяльності освітніх закладів, пріоритетним завданням яких є вироблення мотивації навчання учнів. Нова освітня парадигма покликана підвищити рівень пізнавальної активності, самостійності, відповідальності учнів, які залежать від рівня сформованості мотивації особистості. Освітній процес вимагає побудови такої навчальної діяльності, де б зростала пізнавальна активність школярів як умова їх успішності, адже формування в учнів мотивації навчання є базою ефективності процесу навчання.

Проблема мотивації навчання виникає із необхідності проєктувати педагогічний процес так, щоб він орієнтувався на занурення у внутрішній світ школяра, пробудження та розвиток у нього здібностей та інтересів. Головним для вчителя є вміння спонукати, а не заставляти учнів до дій. Усвідомлення всіх механізмів мотивації навчання учнів початкової школи, дозволить вчителям оптимізувати процес навчання, підбирати найкращі методи, форми, засоби мотивування, підвищити ефективність процесу навчання загалом та рівень навчальних досягнень учнів зокрема.

Серед освітніх галузей, які визначені Державним стандартом початкової освіти, ключове місце посідає мовно-літературна освітня галузь, завданням якої є формування комунікативної, читацької та інших базових компетентностей; формування особистості молодшого школяра із використанням різних форм мовленнєвої діяльності; вміння розмовляти українською мовою, мовами національних меншин тощо; розвиток мовленнєвих, творчих здібностей учнів. Формування особистості молодшого школяра передбачає вироблення таких компетентностей як уміння читати і усвідомлювати прочитане, критично мислити та інтерпретувати власну думку як усно так і письмово, вміння логічно обстоювати свою позицію.

Отож, мотивація навчання не лише дозволяє розвивати інтелект учнів, але й є рушійною силою вдосконалення особистості молодшого школяра загалом.

Актуальність проблеми формування мотивації навчання молодших школярів визначена у таких державних документах: Концепція Нової української школи, Закон України «Про освіту» (2017), Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті (2002 р), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. (2013 р), Державний стандарт початкової освіти та ін., які окреслюють питання формування мотивації як необхідну умову життя людини та головний напрямок розвитку особистості загалом.

Так, поради для вчителів «Нова українська школа» наголошує на тому, що: найважливішим результатом початкового навчання є здорова дитина, як вмотивована на успішне навчання, пізнавальне відношення до життя; це школяр, який вміє вчитися та черпати інформації з різних джерел та критично її оцінювати, ставитися з повагою до себе та інших, позицінувати себе громадянином України.

Стан дослідження проблеми. Педагогічний аналіз мотивації віднаходимо у працях таких науковців як: Л. Божович, Д. Брунер, Б. Вайнер, Ю. Гільбух, І. Дубровіна, В. Ковальов, Г. Костюк, К. Левін, Д. Макклеланду, С. Максименко, М. Матюхіна, А. Маркова, С. Мерлін, Ф. Олпорт, Б. Скіннер, Е. Томпсон та ін.

Роботи М. Алексєєвої, Н. Данилової, М. Дригус, С. Дрозденко, Н. Зубалій, М. Лук'янової, Н. Пророк, В. Семичанко, О. Скрипченко, та ін. присвячені розкриттю ключових аспектів мотивації молодших школярів. Науковці розкрили змістовні, структурні характеристики мотивів навчання молодших школярів, шляхи вироблення позитивного ставлення та мотивації до навчання. Зокрема, представили способи формування мотивації навчання на уроках мовно-літературної освітньої галузі.

Таким чином, важливість та актуальність проблеми зумовила вибір теми магістерського дослідження **«Формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерська робота виконана в рамках теми кафедри: *«Теоретико-методологічні засади розвитку педагогічної освіти та професійної підготовки фахівців у контексті євроінтеграційних процесів»*.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні педагогічних умов формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

- 1) здійснити аналіз досліджуваної проблеми у науковій літературі;
- 2) виявити особливості формування мотивації навчання у молодшому шкільному віці;
- 3) розкрити педагогічний потенціал уроків української мови у процесі формування мотивації навчання молодших школярів;
- 4) обґрунтувати педагогічні умови формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови.

Об'єкт дослідження – процес формування мотивації навчання молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови.

Методи дослідження:

- ✓ *теоретичні* (синтез, аналіз, узагальнення, порівняння, систематизація)
- ✓ *емпіричні* (вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, тестування, анкетування, спостереження, констатувальний експеримент)

Теоретичне значення результатів дослідження полягає у розкритті теоретичних аспектів проблеми формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови.

Практичне значення результатів дослідження полягає в обґрунтуванні оптимальних шляхів формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

1.1 Мотивація навчання як психолого-педагогічна проблема

На сучасному етапі розвитку суспільства, який визначається постійними змінами, умотивованість людини на досягнення позитивних результатів діяльності стає пріоритетною цінністю. Суспільство потребує особистостей, що здатні самостійно забезпечувати життєві цілі, свої особисті проекти, Я розвиватися, виявляти ініціативу та соціальну активність, висловлювати свою позицію, відстоювати власні права, бути відповідальними за свої вчинки.

У сучасному світі, надважливо мотивувати учнів до навчання, вчителям потрібно постійно зацікавлювати до процесу навчання. Саме для вирішення даної проблеми створений курс на реформування освіти у нашій державі, оновлення змісту, форм, методі, прийомів навчання, що дозволять вирішити це завдання.

Процес навчання – це дуже важливий етап у житті дитини, адже він є визначальним у процесі психологічного становлення людини, адже виникають умови для опанування усіх видів діяльності (Кірик, 2019).

Завдання вчителя на цьому шляху, використовувати усі можливі методи та засоби впливу на учнів, з метою формування кращих рис та якостей, які сприятимуть гармонійному всебічному розвитку особистості.

У межах психолого-педагогічних досліджень мотивацію досягнень визначають як внутрішній світ людини, який змушує її до певних дій (Х. Хекхаузен).

Мотивація (як стан зміни процесів та ставлень людини) визначається через мотиви або ж певні спонукання, що змушують діяти певним чином. Вони розкривають потреби, інтереси, прагнення, домагання людини, емоції та ін. Зважаючи на це, мотиви – це складні утворення, через які відбувається аналіз та оцінювання перспектив, прийняття рішень тощо.

Дослідження питання формування мотивації навчання молодших школярів потребує розкриття змісту її основних понять. Так, у межах

проблеми нашого дослідження такими поняттями виступають: *мотив*, *мотивація*, *мотивація навчання*. Отож далі перейдемо до більш детального розгляду цих понять. Розпочнемо з поняття «мотив».

Так, відомі дослідники категорію «мотив» співставляють з поняттям «потреба» (А. Маслоу), аб ж із процесом переживання даної потреби та її виконанням (С. Рубінштейн), чи з предметом потреби. У змісті теорії діяльності психолога А. Леонтьєва поняття «мотив» використовується не для розкриття переживання потреби, а вказує на те, чим ця потреба характеризується, на що спрямовується, що спонукає її (Канюк, 2002).

Слід зазначити, що вивчення мотиву як предметної потреби розкриває його внутрішню сторону, яка є у структурі власне діяльності.

Психолог С. Рубінштейн мотив висвітлює як стимул, що виробляється у людини в залежності від певних обставин, у яких вона приживає (Канюк, 2002).

На думку дослідника П.Якобсона, мотив вчинку – це стимул, який дозволяє вчинок завершити. Г.Костюк переконує, що діяльність особистості постійно визначена різними мотивами, порядок яких залежить від етапу становлення людини під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів (Костюк, 2010).

Нам імponує визначення мотиву запропоноване провідним дослідником даної проблеми – Л.Божович, яка мотиви розглядає як предмети зовнішнього світу, почуття, ідеї, все те, у чому виражається потреба. Таке трактування мотиву дозволяє уникнути суперечностей, адже тут об'єднані динамічна, змістова сторони. При цьому слід додати, що поняття «мотив» дещо відрізняється від поняття «мотивація», яка є складним процесом співставлення людиною внутрішніх та зовнішніх способів поведінки, який розкриває виникнення, способи та напрямки форм діяльності (Кікоть, 2015).

Дослідниця визначає мотив як те, що змушує людину активно діяти.

У «Психологічному словнику» віднаходимо трактування мотиву у трьох вимірах:

- 1) спонукання до виконання дій, що пов'язане із закриттям потреб,

сукупність внутрішніх та зовнішніх умов, які дозволяють людині активно діяти та визначають її спрямованість

2) вибір діяльності , через що вона здійснюється (ідеальний чи матеріальний)

3) причина, яка є в основі вибору дій та здійснення вчинків людиною (Психологічна енциклопедія,2006).

У педагогічному словнику С.Гончаренка обґрунтовано, що мотив – це те, що спонукає до дій та вчинків, а мотивація - це сукупність мотивів, спонукань до здійснення конкретних форм діяльності чи способів поведінки.

Цікавими нам видаються міркування Н. Бордовської та А. Реан, які поняття «мотив» трактують внутрішнє спонукання людини до певного прояву активності (спілкування, діяльність, поведінка), яке пов'язане із закриттям потреби. Мотивами можуть бути інтереси, ідеали, переконання, соціальні настанови, цінності та ін.. Поміж усіх зазначених визначальними є базові потреби людини (біологічні, життєві, соціальні).

На думку переважної більшості дослідників, мотиви слід класифікувати за різноманітними показниками та критеріями. Однією з таких класифікацій за видами мотивів є представлена А.Марковою:

- *соціальні мотиви* (широкі мотиви: відповідальність, почуття боргу, усвідомлення соціального значення процесу навчання). Це ті мотиви, які полягають у бажанні людини самоствердитися у соціумі через освіченість та прагнення підтвердити власний соціальний статус. Вузькі соціальні мотиви – це мотиви, які проявляються у бажанні отримати посаду, визнання та одержання нагороди за власну працю. Мотиви соціального співробітництва – налаштування на різноманітні способи співпраці з іншими людьми, становлення власної ролі у класі тощо.
- *пізнавальні мотиви* (широкі пізнавальні мотиви – це орієнтація на ерудицію, отримання задоволення від навчання та результатів. Навчально-пізнавальні мотиви – це здатність одержувати знання та опановувати навчальні предмети. Мотиви самоосвіти – бажання отримувати додаткову інформацію (Гончаренко,1997).

Соціальні мотиви, як уточнюють С Парфілова та О. Лисенко, дозволяють сформувати у молодших школярів позитивне відношення до процесу навчання. Дана група мотивів реалізується через бажання дітей, відповідальність, обов'язок. До широких соціальних мотивів відносять соціальні мотиви за способом виникнення, змістом та зорієнтованістю.

Формування ж пізнавальних мотивів відбувається під час вивчення навчальних предметів, і дозволяють розширити, поглибити знання, уміння, навички, виробити інтерес до процесу одержання знань. Формування пізнавальних мотивів також залежить від психологічних чинників та педагогічних умов навчання. Важливо враховувати процес організації вчителем навчальної діяльності, добір методів, прийомів навчання. Це є ключовим на етапі формування мотивації до навчання.

У процес навчання молодші школярі використовують пізнавальні та соціальні мотиви, їх поєднання, що дозволяє підвищити інтерес до навчання та бажання досягати успіху у певному виді діяльності.

У свою чергу дослідниця М.Матюхіна визначає наступні класифікацію мотивів:

- *внутрішні мотиви* (це зацікавленість до процесу навчання, що дозволяє молодшим школярам ліпше вирішувати творчі завдання)
- *зовнішні мотиви* (обов'язок перед соціумом, батьками, зосередженість на майбутній професійній діяльності, бажання до самовдосконалення; прагнення до отримання високих оцінок, похвали з боку вчителя; прагнення уникнути неприємностей (Луцянова,2008).

Зовнішні мотиви навчання ґрунтовно впливають на учнів, їх свідомість, однак, такий вплив не завжди є позитивним.

Дослідник Л.Фрідман пропонує власну класифікацію мотивів за відношенням до діяльності:

- ✓ зовнішні (мотиви, які не пов'язані із діяльністю: особистісні, суспільні)
- ✓ внутрішні (мотиви, які пов'язані із самою діяльністю: результативні, процесуальні, мотиви саморозвитку.

Мотиви за М.Матюхіною а наступні:

- 1) мотиви, що є в основі навчальної діяльності та пов'язані з її продуктом:
 - *мотивація змістом* (мотиви, співвіднесені до змісту навчання: молодших школярів спонукають до навчання бажання вивчити нові факти, одержати нові знання, способи дій, заглибитися у зміст явищ)
 - *мотивація процесом* (мотиви, які залають від навчання: молодших школярів спонукають навчатися бажання виявити власну інтелектуальну активність, розмірковувати та висловлювати під час уроку, вирішувати проблеми під час пізнання)
- 2) мотиви, які залежать від непрямого продукту навчання, його результату, це те, що є поза межами навчальної діяльності. До цієї групи мотивів віднесені:
 - *широкі соціальні мотиви* (мотиви обов'язку, відповідальності перед соціумом, класом, вчителем, батьками та ін.)
 - *мотиви сомовизначення* (здатність усвідомлювати важливість знань для майбутнього соціального становлення, прагнення налаштуватися на майбутню професійну діяльність)
 - *вузькоособистісні мотиви* (бажання одержати хорошу оцінку, похвалу від вчителя (це мотивація благополуччя), бажання бути кращим, займати достойне місце серед однолітків («престижна мотивація»)
 - *негативні мотиви* (бажання уникати негативних моментів, що можуть бути у навчанні між учнями, вчителями, батьками (мотивація уникнення неприємностей) (Матюхіна,2014).

На думку Ю.Іванова на формування пізнавального інтересу позитивно впливають:

- 1) соціальні мотиви (похвала за успіх, почуття обов'язку)
- 2) мотиви успішності (прагнення отримати позитивний результат)
- 3) престижні мотиви (бажання бути кращим та першим)
- 4) пізнавальні мотиви , що пов'язані за бажанням отримати нові знання та вміння.

Пізнавальні інтереси стають стійкими тоді, коли опираються на

внутрішні мотиви, що співвідносяться із завданнями діяльності. Якщо спонука у знаннях та внутрішні мотиви навчання не є тотожними зі змістом, тоді виникає втрата бажання вчитися, одержувати знання. Отже, вибір змісту навчання, вимагає узгодження понять «хочу» «можу» школяра із запитами держави «треба». Пізнавальна активність – це стан та бажання до проектування навчальної діяльності, що залежать від мотивів, бажань, та виступають поштовхом пізнавальної активності.

Отож відмінності у змісті понять «мотивація» та «навчальна мотивація» проявляються у різних тлумаченнях поняття мотиву, серед яких дослідник В.Семиченко пропонує наступні:

1. *Мотив як спонукання.* Даний підхід має на меті мотив як стимул, внутрішня спонука до здійснення діяльності
2. *Мотив як потреба.* Тут стимулом здійснення діяльності є власне потреба. Однак ряд дослідників визначають розбіжності: потреба і є мотивом, потреба виступає частиною мотиву, потреба – у ролі поштовху до мотиву.
3. *Мотив як намір.* Однодумці такої теорії визначають мотив як намір, адже він показує плани особистості на майбутнє, містить ціль, способи здійснення діяльності.
4. *Мотив як ціль.* Потреба існує окремо від мотиву, а активність проявляється через закриття потреби, що людина усвідомлює. Тобто ціль є мотивом, якого хоче досягнути людина.
5. *Мотив як стан.* Даний підхід говорить про спонуку до діяльності, що виникає у результатів того, що людина існує у різних станах. Між потребою та способам її задоволення є стан людини, що складається із захоплення, задоволення мотивів діяльності.
6. *Мотив як оцінювання.* Через задоволення у людини виникає мотиваційне налаштування на здійснення певного виду діяльності. Таке задоволення дозволяє вирішити як людині діяти у майбутньому.
7. *Мотив як емоції.* Закриття потреб стає можливим через емоції, емоційні переживання. Мотив складається з емоційної частини, а

емоція може бути власне мотивом.

8. *Мотив як стійкі характеристики особистості.* Прихильники цього підходу говорять про те, що поведінку людини визначають якості, саме тому, у процесі формування мотиву вони відіграють важливу роль, та впливають на характер діяльності.
9. *Мотив як причини активності.* Даний підхід мотив розглядає як внутрішні та зовнішні чинники, що керують діяльністю людини. Такі чинники – це певні мотиватори до яких належать нахили, інтереси, здібності людини, способи вирішення завдань, індивідуальні моральні переконання (Заєць,2010).

Далі перейдемо до розкриття поняття «мотивація».

Отже, формування мотивації навчання – це головна проблема школи. Мотивація має на меті досягнення людиною успіху у межах навчальної діяльності. Мотивація дозволяє успішно вирішувати завдання навчання та виховання учнів початкової школи.

У межах психологічних досліджень, мотивація є складним об'єднанням способів поведінки людини, який розкривається через інтереси, потреби, цілі, ідеали, які визначають діяльність. У широкому змісті трактування «мотивація» розуміється як головна якість особистості (спрямованість, установка, соціальні запити, емоції, соціальні властивості).

Мотивація виступає регулятором життя людини. Дослідник В.Асєєв говорить про те, що мотиваційна складова людини є складною за будовою, та описується сферою установок, актуальних прагнень, які переважають у даний момент в житті людини та виконують важливу роль у життєдіяльності (Казьмін,2004).

За переконанням Р.Немова «мотивація» - це причини соціального характеру, які розкривають активність людини, та її поведінку. С.Зазнюк мотивацію вбачає у єдності стимулюючих чинників, які спонукають до активності та визначають діяльність. Мотивація, на думку психолога, це не мотиви, а різноманітні способи впливу на особистість.

Мотивація виступає рушійною силою поведінки людини, є підставою для здійснення певних вчинків. Мотивація, у дослідженнях Девіда Мак Клеелланда представлена як єдність мотивів, що об'єднані у три групи:

- мотивація досягнень (бажання отримати кращий результат, досягнути успіху)
- мотивація в афіліації (вміння налагодити відносини з іншими людьми)
- мотивація влади (прагнення керувати поведінкою людей) (Руда,2005)

Такі потреби є й в учнів початкових класів, проте деякі з них не настільки яскраво проявлені як у дорослих. Дослідник Є.Льїн пропонує трактування мотивації на два напрямки: перший – мотивація як чинники або ж мотиви; другий – динамічний механізм, утворення.

Дефініція «мотивація» психологічний словник визначає як спонування до активності та визначення спрямованості людини.

Мотивація розглядається як сукупність психологічних явищ:

- 1) сукупність чинників, що спонукають людину до здійснення дій , до активності
- 2) чітке застосування системи чинників, які дозволяють активізувати діяльність
- 3) процес розширення чинників, що проходить у системі відповідної діяльності (Психологічна енциклопедія,2006).

Мотивація, як зазначає С.Гончаренко, це сукупність мотивів чи стимулів, які заохочують людину до певних форм діяльності чи способів поведінки. Керуючись визначення відомого педагога І.Зязюна, розуміємо, що мотивація – це крок до активності та цілеспрямованості, це причина поведінки людини. Дослідник С.Канюк стверджує, що мотивація – це засоби, методи, процеси спонуки учнів до процесу активного пізнання та діяльності та опанування змістом навчального матеріалу (Канюк,2002).

За переконанням Н.Рудої, мотивація полягає у єдності різнорішнотних процесів (фізичні, інтелектуальні, поведінкові, психічні). Керуючись цими процесами можна визначати рівень рішучості людини у різнорішнотних життєвих ситуаціях (Руда,2005).

Значна кількість дослідників пропонували визначення мотивації як наукового поняття. Проте аналіз їх думок призвів до того, що ці визначення поділяють ся на два напрями: як вплив на особистіть через використання різних спонук, та те, що власне мотивує людину до здійснення діяльності через її власні потреби.

Під мотивацією навчання розуміємо сукупність стимулів, які підвищують рівень зацікавленості учнів та покращують навчальні результати. Дослідниця О.Киричук, мотивацію навчання трактує як природні, соціальні, особистісні фактори, які спонукають до навчання в школі, дотримання вимог з боку вчителя, чітке виконання домашніх завдань, до формування здібностей тощо (Киричук,1992).

У дослідженнях П.Якобсона висвітлено три головні типи мотивації навчання:

- 1) мотивація , що є в основі навчальної діяльності (бажання до самовдосновнення, вивчення нового досвіду)
- 2) мотивація зовнішнього навчального процесу (прагнення досягнення власного балгополуччя)
- 3) негативна мотивація (виникає в учнів, що мають страх непрриємностей через низьку успішність) (Яременко,2014).

Дослідник вважає, що негативна мотивація навчання не може бути успішною, адже молодші школярі остерігаються проблем, що пов'язані через погані оцінки, і, навіть, один низький бал може вплинути негативно на учня та відбити бажання вчитися.

У наукових дослідженнях розрізняють два типи мотивації, що пов'язані із результатами навчання:

- 1) мотивація , що носить негативний зміст. Негативна мотивація – це спонукання учня, яке викликане розумінням неприємностей. На негативну мотивацію впливають мотиви пов'язані із втомою, нудьгою та іншими перешкодами (мотиви страху: погана оцінка, покарання; мотиви «соціального примусу»)

2) позитивна мотивація (мотиви, що закладаються за межами навчальної діяльності). Позитивна мотивація є у двох типах: перша – значні для людини соціальні прагнення, це почуття відповідальності та обов'язку перед іншими людьми, бажання не засмучувати. Процес навчання виступає шляхом опанування культурних цінностей. Другий тип – вузькі особистісні мотиви (похвала з боку оточуючих, стремління до благополуччя).

Окрім цього, мотивація межує із особистісними запитами людини (одержання нових знань, поглиблення кругозору, розкриття власних здібностей). До складу соціальної мотивації входять мотиви, що пов'язані з процесом навчання, та соціальними відносинами, і виконують навчальну мету. Такі мотиви є: соціально-політичні (навчання – це соціальний обов'язок), професійно-ціннісні (підготовка до майбутньої професійної діяльності) , комунікативні мотиви (вироблення навичок спілкування).

Провідним механізмом формування мотивації на певному віковому періоді є зміна умов життєдіяльності дитини, її стосунків з іншими людьми та визначається як відповідність між місцем у соціумі та власними бажаннями дитини змінити дане місце.

Навчальна мотивація виступає особистісним типом мотивації, що залучена до певної діяльності, у навчальну діяльність тощо. Навчальна мотивація розкривається через низку специфічних чинників, вона визначається через самосвітню діяльність, проектування навчального процесу, властивостями дитини, властивостями вчителя та його стосунками з учнями.

Отже, мотив та мотивація визначаються здатністю людини розкривати наскільки дійсність. Мотив – це спонук до досягнення цілей та розуміння дій її вирішення, а мотивація – реалізація мотиву через діяльність під час вибору способу дій, які зорієнтовані на певні цілі.

На процес формування мотивації діяльності мають вплив почуття та емоції. У межах педагогічних досліджень важливо відслідкувати спосіб формування мотивації через навчальну діяльність. З цією метою слід розкрити

прояв мотивації у навчання.

Формування мотивації у молодших школярів має на мету виникнення прагнення досягати успіху у процесі навчання. Формування мотивації до одержання знань у молодших школярів вимагає дотримання таких умов:

- ✓ цікавий, розвивальний матеріал для навчання
- ✓ логічний перехід до активної педагогічної співпраці із врахуванням запитів учнів
- ✓ врахування потреби учнів у комунікуванні з нішими дітьми та вчителями
- ✓ виховання в учнів позитивного ставлення до навчання.

Процес формування мотивації навчання також залежать від зовнішніх чинників (довілля, коло друзів, родичі, освітня діяльність школи тощо) . Для того, щоб сформувати у молодших школярів мотивацію навчання слід звернути увагу на такі чинники, як зміст та наповнення навчального матеріалу, проектування навчальної діяльності, способи навчання та прийоми оцінювання.

Таким чином, ми дійшли висновку, що мотивація виступає фундаментальним явищем, яке визначає єдність форм та способів поведінки учнів. Мотивація є рушійною силою, внутрішнім/зовнішнім впливом на особистість, що спонукає до здійснення певних дій. Пріоритним завданням школи є формування позитивної мотивації навчання та саморозвитку молодших школярів впродовж життя.

1.2 Особливості формування мотивації навчання у молодших школярів

Питання щодо формування мотивації навчання учнів початкової школи сьогодні є особливо актуальним зважаючи на те, що її становлення припадає саме на початкові роки навчання учнів у школі, і далі – визначає успішність навчання учнів у старших класах. Саме тому , формування мотивації навчання виступає самостійним завданням навчання у школі.

Вчителю початкових класів, для реалізації мети та завдань Державного стандарту початкової освіти та мовно-літературної освітньої галузі, потрібно зважати на психологічні та фізіологічні характеристики учнів, усвідомлювати мотивацію до навчання як важливу складову, здійснювати індивідуальний підхід до кожного школяра (Державний стандарт початкової освіти).

Ефективність здійснення будь-якого виду діяльності залежит не тільки від знань, здібностей, але й від мотивації, тобто від бажання досягати хороших показників, самостверджуватися тощо. Адже чим вища мотивація, тим більше факторів змушують школяра до діяльності, до досягнення високих результатів.

Вчителі прагнуть щоб учні добре вчилися, із інтересом відвідували школу. Такі ж очікування є і у батьків учнів. Але бувають такі випадки, коли і вчителі і батьки помічають той факт, що дитина не хоче вчитися, у дитини не має бажання, що є свідченням того, що в учнів не сформовані потреби у знаннях, у них немає інтересу до процесу навчання.

Наразі, зважаючи на сучасні дослідження психологічної науки, не можна констатувати що учні не хочуть вчитися, слід спершу зрозуміти чому немає бажання до навчання, які аспекти мотивації не сформовані, коли саме дитина не хоче вчитися, чому не з'явилася мотивація до навчання тощо. Саме тому, школа покликана розвинути в учнів позитивну мотивацію до навчання. Для того, щоб школярі ключалися у навчальну діяльність, що всі навчальні завдання були зрозумілими та сприйнятими школярем, потрібно зробити так, щоб цей процес для учнів був значущим.

Формування мотивів навчання відбувається шляхом опанування учнями соціального змісту навчання, або ж через навчальну діяльність учня, яка повинна його зацікавити. Провідним завданням вчителя є – показати школяреві ті мотиви, які соціально незначущі, проте мають високий рівень дієвості. Таким прикладом може бути – одержання хороших оцінок. Учень має зрозуміти об'єктивний зв'язок оцінки із ступенем знань, вмінь та таким способом зрозуміти мотивацію, яка пов'язана із бажанням досягати її високого рівня. Це має розумітися дітьми як умова їхньої соціальної діяльності. Також

важливо посилити дієвість мотивів, які сприймаються як важливі, але не впливають на поведінку учнів.

Молодший шкільний вік – є сенситивним періодом для формування мотивації навчання, від успішності якого залежать процес навчання учнів далі. Успішність навчання повністю залежить від мотивів, що змушують учнів до прояву активності та скеровують її. Мотивація, як компонент учіння, впливає на перебіг, ефективність діяльності молодших школярів (Зелінська, 2014).

Дослідник І.Чорней стверджує, що резерви становлення мотивації учнів молодшого шкільного віку слід використати, з метою уникнення мотиваційного вакууму на етапі переходу у старшу школу (Федько, 2006).

Відомим є той факт, що наприкінці періоду до шкільництва у дітей вже є стійка мотивація до навчальної діяльності. Провідні психологи ((Л.Божович, Л. Славіна, Г. Щукіна) зазначають, що мотивація – це внутрішня позиція учня, яка проявляється через потребу ходити до школи, опанувати нову соціальну позицію серед інших. Отже, дитина відвідує школу як з метою навчання, так і для переходу до ролі школяра. Запитами, що спонукають учня до школи, можуть виступати престижність (покращення власного соціального статусу), бажання бути дорослим, прагнення стати як всі, бути на рівні щодо виконання соціальних ролей , не відставати від своїх ровесників. Про рівень сформованості дошкільнят до навчання у школі свідчить їх відношення до навчання як до важливої діяльності, бажання вирішувати всі вимоги з боку дорослих, прояв інтересу до дійсності навколишньої, бажання вміти читати та писати, опанувати нові знання та вміння.

Вивчення пізнавальних мотивів навчання, які є сьогодні, говорить про їх дещо низьку спонукальну дію на етапі навчання дитини у початковій школі. Пізнавальні мотиви потребують здійснення конкретних дій для формування, інакшим чином закриття потреби, наприклад у позиції школяра, ефективність навчання буде знижуватися.

Дослідники В. Вілюнас, О. Гребенюк, Є. Ільїн, А. Маркова, формування мотивації до навчання молодших школярів визначають як процес спрямованого впливу на учня, забезпечення відповідних умов та ситуацій для

вияву активності, для формування позитивних мотивів процесу навчання (Фоменко, 2017).

Дослідження психологів з даної проблеми доводять, що навчальна діяльність складається з таких структурних компонентів:

- 1) мотивація, що розкриває потребу здійснення навчальної діяльності, в момент, коли бажання учнів до опанування знаннями відбувається через оволодіння шляхами вирішення завдань. Розуміючи який тип мотивації переважає в учня – вчитель може створити певні умови для підсилення позитивної мотивації. Однак тип мотивації діяльності не є сталим, він може змінюватися через зміну життєвих планів, створення нових дій, проявів успіхів чи невдач під час навчання;
- 2) навчальні завдання, зміст яких полягає у тому, що під час їх вирішення учнів розуміють тільки загальний шлях вирішення типу однорідних завдань. Г.Балл виділяє декілька типів навчальних задач, що застосовуються у початкових класах: пізнавальні задачі (уточнення систем вивчених знань, опанування способами вирішення задач; інформація, що повинно довго зберігатися у пам'яті; граматичні правила); проблемні задачі (евристичні підказки); орфографічні та пунктуаційні задачі, які учні повинні розв'язувати самостійно під час роботи над диктантом, переказом чи твором; комунікативні задачі (передача мовними засобами знань від одного суб'єкта до іншого);
- 3) навчальні дії – усвідомлення навчальної задачі, її умови, розкладання на менші задачі та операції. До складу таких задач входять учбові операції. Через такі учбові дії учні вчать відтворювати та розуміють способи вирішення задач та прийомів їх застосування. Виконання таких дій (перцептивні, мисленнєві, інтелектуальні, репродуктивні, продуктивні. Головним завданням навчання на даному етапі є вироблення у молодших школярів системи учбових дій;
- 4) дії контролю – дії , які відбуваються шляхом зіставлення навчальних дій з певним зразком, що є ззовні, який відбувається через зворотній зв'язок. Є такі етапи контролю: за кінцевим результатом; покроковий

контроль, перспективний контроль, самоконтроль, корекція дій на декілька операцій наперед.

- 5) дії оцінювання – оцінка суб'єктом власної діяльності на певних етапах її виконання. Важлива функція самооцінки – регулятивна. Виділяють такі типи самооцінки: оцінка з боку вчителя; взаємооцінювання; самооцінка. До видів само оцінок відносять: ретроспективна та прогностична. У діях самооцінки розрізняють такі три ланки: модель кінцевого результату, порівняння образу дії з реальною дією, рішення про подальшу дію чи її корекцію.

Дослідник А.Дусавицький переконаний, що при умові присутності навчально-пізнавального інтересу, молодші школярі можуть без втоми та байдужості опанувати складний матеріал, та, що важливо, вже наприкінці 3-ого класу пізнавальні інтереси виступають особистісними властивостями учнів. Науковець розмірковує, що становлення істотних властивостей учнів тісно пов'язані зі шляхами їх навчання (Парамонова, 2012).

Досліджуючи характер інтересів молодших школярів, А.Дусавицький, припускає, що пізнавальний інтерес може виробитися не тільки до результату, але й до способів діяльності.

Досить часто понижена мотивація учнів пов'язана із тим, що гра у дошкільному віці, яка була не обов'язковою діяльністю, переходить у обов'язкову навчальну діяльність. Мотивами навчальної діяльності молодших школярів виступає бажання вивчити явища навколишнього світу, зрозуміти причини їх виникнення. В учнів виробляється вміння групувати, узагальнювати, використовувати результати узагальнення.

Для формування мотивації до навчання молодших школярів потрібно:

- підбирати цікавий навчальний матеріал,
- забезпечувати емоційне позитивне налаштування на уроці,
- застосовувати різноманітні методи та прийоми роботи з молодшими школярами
- звертати увагу на рівень індивідуальної складності завдань
- висвітлювати завдання вивчення теми та кожного уроку.

Посилювати мотивацію до навчання потрібно за рахунок:

- ✓ використання завдань, які активізують пізнавальну діяльність
- ✓ забезпечувати ситуації успіху на уроці для кожного учня
- ✓ у випадку труднощів – надавати допомогу
- ✓ підтримувати прояви допиливості та позитивних сторін учня (Присенко, 2011).

Зауважимо, що мотивація молодших школярів має ряд негативних проявів, які є перешкодами у процесі навчання. Так, інтереси учнів є недієвими, та нестійкими, ситуативними, та швидко закриваються і зникають без підтримки з боку вчителя, можуть не відновлюватися.

Аналіз динаміки вияву мотивів навчання від 1-ого до 4-ого класів засвідчив, що на початку у молодших школярів переважає зацікавленість до зовнішнього боку життя в школі (сидіння за партою, учнівська форма, носіння рюкзака та ін.). Згодом – виникає інтерес до результатів власної навчальної діяльності і далі – інтерес до процесу навчання, навчального матеріалу, до шляхів одержання знань.

Дані досліджень Л. Божович, Л. Славіної, Г. Щукіної демонструють, що спочатку у навчанні спонукою виступають для 6-7 річних школярів зовнішні моменти шкільного життя та зацікавленість до школи, що носить узагальнений характер. Молодші школярі цікавляться будь-якою активністю, що пов'язана із властивостями шкільного життя: їм подобається ходити до школи, носити шкільний портфель, сидіти за партою, працювати з підручниками, а, також, їм до вподоби шкільна ситуація (вчителі та учні, клас, дзвоники). Великого значення для учнів набуває особистість вчителя, який виступає як носій соціальних вимог, які повинні обов'язково виконувати школярі. Тільки після цього відбувається процес зацікавлення змістом навчання, а згодом – шляхами одержання знань.

Справді, інтерес до навчання зростає в учнів у 1-их та 2-их класах, та, на жаль, знижується у 4-ому класі. Як свідчать дослідження психологів, інтерес до навчання зникає тоді, коли переважає установка вчителя на подачу готової інформації, на її запам'ятовування, де активність учнів є

репродуктивною, носит наслідувальний характер. Інакше кажучи, молодші школярі проявляють інтерес до тих завдань, які дозволяють їм проявити самостійність та ініціативність. Діти молодшого шкільного віку обирають ті завдання, які є більш складними.

До причин зниження мотивації учнів до процесу навчання можна віднести наступні:

- ✓ відношення до учнів з боку вчителя
- ✓ відношення учня до вчителя
- ✓ значущість та актуальність навчального предмета
- ✓ інтелектуальний розвиток молодшого школяра \
- ✓ активність та продуктивність навчальної діяльності
- ✓ не усвідомлення мети та завдань навчання
- ✓ наявність страху перед школою (Кельнер, 2015).

На думку дослідника М. Козігори, на початку навчання учнів у школі основною є мотивація поступлення до школи. Той факт, що дитина вступає до школи – дозволяє їй перейти на новий рівень життя – у неї виникають нові обов'язки, власне шкільне життя. Це все впливає на формування позитивного відношення до навчання та є джерелом суспільних мотивів навчальної діяльності (Кельнер, 2015).

Пізнавальна активність з'являється тоді, коли виникає потреба у знаннях, які є необхідними для вирішення певної проблеми. Саме тоді й з'являється внутрішній пізнавальний мотив (бажання у знаннях, які потрібні саме цій людині), які дозволяє реалізувати задум. Отже, виникнення пізнавального мотиву відбувається як реагування на розумове ускладнення, яке з'являється під час здійснення певної діяльності. Пізнавальний мотив є поштовхом до досягнення позитивного результату.

Мотивація молодших школярів є досить своєрідною та проявляється у їх бажанні виконати усі вимоги вчителя. Як свідчать дослідження, молодші школярі, особливо 1-2 класи, сприймають навчання як соціально важливу діяльність: їм до вподоби завдання вчителя, одержання оцінок тощо. Учні не люблять, коли не має домашніх завдань, що пояснюється тим, що у цьому разі

в учнів нівелюється сприймання навчальної діяльності як серйозної та важливої.

Вагомого мотиваційного значення займають також оцінки. На початкових етапах навчання у школі учні сприймають оцінки як результат свого старання, зусиль, які вони доклали для виконання роботи. Однак, не всі мотиви учні розуміють однаково. Слабоусвідомленими мотивами є мотиви обов'язку та відповідальності, мотиви престижу, проте саме ці мотиви викликають інтерес до навчання. Через недостатній рівень сформованості волі у молодших школярів – вони не можуть довго фокусувати енергію наміру. Тому учням слід давати не складні завдання, невеликі і близькі.

Вивчення мотивів навчання потребує одержання від учнів відповідей на питання типу «Що спонукає тебе до навчання», «Яке твоє ставлення до виконання завдання?» та ін..

О.Скрипченко зазначає, що учням подобається вчитися, писати, читати, рахувати, їм цікаві оповідання про історичні події, людей, явища природи, тварин, соціальні проблеми. Під час навчання інтереси молодших школярів зростають, у багатьох така активність посилюється інтересом до процесу навчання та кінцевих результатів. Буває й так, що першочерговим стає бажання учня зайняти особисту лідерську позицію у класі. Для деяких учнів успіх, бажання подалати невдачі, уникнути приниження у класі – є сильним мотивом навчальної діяльності. Для інших – мотиви навчання пов'язані з привабливістю життя в школі. Деякі учні захоплюються процесом навчання, і не усвідомлюють результат навчальних дій (нові знання, вміння) – тут домінують ігрові мотиви, однак вони й спонукають до процесу навчання (Сівачук, 2020).

Під час навчання у початковій школі мотивація молодших школярів зазнає певних змін. Такі зміни спостерігаються уже в учнів 2-их класів на їх відповіді на запитання типу «Для чого ти вчишся у школі?». Адже у чні 1-ого класу, як правило, називають одну причину свого навчання коротко: «Щоб бути розумним», «хочу навчитися читати, писати». Такі відповіді – це певні засвоєні настанови з боку дорослих, бажання вчителя та батьків. У той час як

учні 2-их класів вже більш свідомо відповідають «Всі діти мого віку повинні навчатися», «потрібно вчитися, так мама каже», « Я вчуся, щоб перейти у третій клас» і т.д. Відповіді такого типу свідчать про переважання ролі зовнішніх мотивів. Тут процес навчання виступає засобом одержання цілей які виходять за межі навчальної діяльності (наприклад: закриття соціального запиту у самоствердженні). До мотивів , які наповнюють цю групу, слід віднести широкі соціальні мотиви навчальної діяльності, що пов'язані із усвідомлення соціальної ролі школяра, його громадянської позиції, та, вузькі особисті мотиви – почуття гідності, бажання виділитися серед однолітків.

У даний віковий період розвивається і друга група мотивів навчання учнів початкової школи – внутрішні мотиви, що є визначальними для діяльності, яка скерована на одержання знань, опанування потрібними способами дій. Тут учнів цікавить сам процес навчання – вони одержують задоволення від подолання труднощів, що з'являються на етапі вирішення навчальних задач.

Деякі учні проявляють недостатній рівень інтелектуальної активності (як наслідок причин: використання неприйнятних методів активізації розумової діяльності), що придушує формування у них пізнавального інтересу, який може мотивувати до процесу навчання. Такі учні мають мотиви обов'язку, престижу, але не мотиви до змісту навчальних предметів.

З'ясовано, що мотиви, які не мають зв'язку із змістом навчання (прагнення отримати хорошу оцінку, бути похваленим батьками чи вчителем) , дають не високі результати навчання. Це умови для формування в учнів пізнавальних інтересів та мотивів, що зорієнтовані на зміст навчання, виникають там, де навчальна діяльність скерована на відтворення одержаних знань, активних пошуків відповідей на запитання, до самостійного вирішення труднощів та проблем, які виникають.

Цілком закономірно, що дослідниця М.Матюхіна, відзначала, що особливість мотиву у тому, що він поєднується із змістом, важливістю певної діяльності; у разі зміни мотиву – повністю перебудовується зміст всієї навчальної діяльності (Сахно,2009).

Для учнів 3-4-их класів першочерговим є інтерес до певних явищ, фактів, подій – це змістовий бік навчальних предметів. Процес навчання стає засобом пізнання дійсності, і, разом з цим, посилюється зацікавленість до інтелектуальної діяльності, яка проявляється у бажання роботи висновки, самостійно вирішувати питання ,аналізувати певні явища та події.

Мотиваційна сфера учнів початкових класів постійно змінюється, посилюється різними аспектами. Таким способом у дітей 3-4-их класів з'являються свої пізнавальні інтереси, усвідомлення суспільного значення навчання, що має бути підкріплене інтересом до змісту, шляхом одержання інформації. Такі інтереси разом із бажанням бути у колективі, займати у ньому достойне місце виступають головними мотивами учіння.

До провідних мотивів навчання молодших школярів дослідниця Л.Овсянецька відносить наступні:

- пізнавальні мотиви (опанування новими знаннями, навчальними вміннями, бажання учнів до самоосвітньої діяльності та скерованість на самостійне покращення шляхів одержання знань)
- широкі пізнавальні мотиви (зосередженість на здобуття нових знань – факти, явища, закономірності)
- навчально-пізнавальні мотиви (скерованість на опанування способами одержання знань, прийомів самостійного їх інтерпретування)
- мотиви самоосвітньої діяльності (зосередженість на отримання додаткової інформації та в подальшому створення спеціальної програми саморозвитку)
- соціальні мотиви (суспільна взаємодія учня з іншими людьми)
- широкі соціальні мотиви (обов'язок та відповідальність , усвідомлення суспільної ролі навчання)
- вузькі соціальні мотиви (бажання займати конкретну позицію у стосунках з іншими людьми, мати з їх боку похвалу)
- мотиви соціального співробітництва (зосередженість на різноманітні способи співпраці зі ншими людьми) (Овсянецька,2007).

Метою та головним завданням початкового навчання є – формування у

молодших школярів такого психологічного механізму, який би дозволив надалі здійснювати процес самореалізації, саморозвитку, для того, щоб пізнавальна потреба була присутня завжди, та впливала на майбутнє.

Навчальна мотивація – це процес, що запускає, скеровує та підтримує прагнення, націлені на провадження навчальної діяльності. Це досить складна система ,утворена мотивами, завданнями, цілями, установками тощо. Навчальна діяльність – це провідна діяльність учнів, яка полягає в успішному засвоєнні знань, які потрібні для успішного застосування надалі у житті.

Процес формування мотивації навчання полягає у тому, щоб перетворювати прагнення учнів у свідому мотиваційну сферу зі своєю структурою та переважанням певних мотивів.

Отже, мотивація – це обов'язковий компонент діяльності, зокрема й навчальної. Від рівня сформованості та спрямованості навчальної мотивації залежить ефективність навчальної діяльності.

За переконаннями І.Чорней, формування мотивації навчання, відбувається двома способами: перший – вплив навколишньої дійсності, другий – зміна відношення учня до способів здійснення навчальної діяльності (Сівачук,2020).

На процес формування мотивації навчання молодших школярів впливає спроможність вирішувати труднощі під час навчання. Проблема у навчанні – це розуміння суперечності, яка пригальмовує процес діяльності учнів, дозволяє виникнути установці на процес навчального процесу та бажання одержати успіх.

Фактори, які викликають проблеми у навчанні учнів, можна об'єднати у соціальні та особистісні. До соціальних факторів відносимо особливості середовища, де перебуває дитина, утвердження її системи «Я». Фактори, що прив'язані із особистісним становленням школяра та сприяють виникненню проблем у навчальній діяльності можна умовно поділити на фізіологічні та психологічні. Визначені фактори визначають процес становлення дитини ще на етапі дошкільного навчання. На початку навчання у школі важливим є вплив системи навчання ,та, зокрема, особистості вчителя , що здатен

проявлятися у таких аспектах: організація процесу навчання у невідповідності до фізіологічних особливостей учнів; неврахування вчителем суспільних чинників, що визначають розвиток особистості; недостатня увага вчителя до психічного та фізичного стану учня; нездатність вчителя віднаходити індивідуальний підхід до учнів; неготовність використовувати сучасні нові методи та прийоми навчання; невміння вчителя керувати власним емоційним станом та своєю поведінкою; небажання надавати допомогу учням тощо (Фоменко, 2017).

Спроможність молодших школярів досягати намічених цілей, долати перешкоди – залежить від сформованості вольових якостей. У разі їх не сформованості – будь-яка невдача призводить до того, що дитина втрачає віру у власні сили, у той час, як у навчальній діяльності з метою самостійного одержання результату необхідна сконцентованість інтелектуальних та вольових зусиль.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виокремити умови формування мотивації навчання молодших школярів:

- 1) запровадження гуманного відношення до всіх учнів, виявлення у них їх індивідуальних якостей
- 2) посилення діяльності учнів через застосування інноваційних сучасних технологій навчання
- 3) насичення змісту навчання цікавим навчальним матеріалом
- 4) закриття потреб учнів у комунікації з вчителем та однолітками
- 5) надання взаємодопомоги вчителя усім учням
- 6) застосування об'єктивного оцінювання до результатів діяльності учнів
- 7) вироблення допитливості в учнів та пізнавального інтересу
- 8) забезпечення відповідних умов для розв'язання учнями проблемних моментів навчання, подолання труднощів навчальної діяльності
- 9) вироблення самооцінки власних можливостей
- 10) схвалення бажання учнів до саморозвитку та самовдосконалення
- 11) проєктування ситуації успіху як умови успішності навчання \

- 12) розвиток відповідального відношення до навчання, почуття обов'язку (Юдина, 2016).

На сьогодні існує ряд факторів, які здатні перешкоджати виробленню стійкого мотиваційного інтересу до навчання. Так, інтереси даного вікового періоду мають здатність зникати без підкріплення ззовні; вони є не досить диференційованими; не охоплюють навчальні предмети за загальними ознаками; скеровані на зовнішній результат, а не на опанування навчальними вміннями.

Потреба у здійсненні контролю та самоконтролю забезпечує у мови для формування здатності до виконання дій у внутрішньому аспекті. Мотивація навчання молодших школярів визначається складністю змісту, рівнем сформованості.

Найбільш цікавою нам видається пізнавальна мотивація, яка зумовлена прагненням вчитися, проявом розумової активності дитини. Вчитель повинен так спроектувати процес навчання, щоб дітям було цікаво, вони хотіли вчитися. Навчальний матеріал має заохочувати молодших школярів, а завдання вчителя – налаштовувати їх на віднаходження оптимальних шляхів його вирішення. Занадто легкі завдання учням нецікаві, і це призводить до втрати мотивації опанування навчальним матеріалом.

Мотивація успіху – це прагнення правильно та якісно вирішувати завдання, одержувати бажаний кінцевий результат. Мотивація престижу є найбільш характерною для учнів із дещо завищеним рівнем самооцінки та бажанням бути лідером. Така самооцінка спонукає їх навчатися краще, бути першим, проте таке постійне лідерство може призвести до формування нездорових стосунків у колективі учнів.

Мотивація уникнення невдач, зазвичай, проявляється в учнів, які є дещо невстигаючими у навчанні. Такі учні пробують будь-яким чином подолати негативні оцінки та їх наслідки. Така мотивація робить навчальну діяльність дещо негативно емоційно забарвленою, викликає в учнів почуття тривоги та страху.

Психологи розрізняють п'ять ступенів навчальної мотивації:

- 1) перший рівень – *високий рівень шкільної мотивації* – такі учні відзначаються сформованістю пізнавальних мотивів, бажанням успішно робити шкільні вимоги. Молодші школярі чітко виконують вимоги вчителя, воги странні, відповідальні, переживають за процес навчання.
- 2) Другий рівень – *хороша шкільна мотивація* – такі школярі досить добре виконують навчальну діяльність. Такий рівень мотивації – це середня норма.
- 3) Третій рівень – *позитивне відношення до школи*. У таких учнів комфортне сприйняття школи, Я вони люблять спілкуватися з однокласниками, вчителями. Пізнавальні мотиви у таких школярів розвинуті меншою мірою, а навчальний процес – їх не дуже приваблює.
- 4) Четвертий рівень – *низька шкільна мотивація*. Такі учні ходять до школи неохоче, вони пропускають заняття. На уроках відволікаються, граються, займаються влансими справами. У дітей виникають труднощі у навчанні.
- 5) П'ятий рівень – *негативне відношення до школи, шкільна дезадаптація*. Такі учні мають значні труднощі з навчанням: вони мають проблеми у спілкуванні з однолітками, у стосунках з учителем. Школу вони сприймають як чуже середовище. Бувають випадки, що учні виявляють агресію, не виконують завдання, не дотримуються правил та норм шкільної поведінки. Дуже часто у таких учнів виникають психічні порушення (Яременко,2014).

До причин зниження мотивації навчання молодших школярів слід віднести такі, які:

- ✓ відношення вчителя до учня \
- ✓ відношення учня до вчителя
- ✓ індивідуальна значущість навчального предмета
- ✓ інтелектуальний розвиток школяра \
- ✓ активність та результативність навчальної діяльності

- ✓ неусвідомлення цілей навчання (Шищенко, 2016).

З метою формування мотивів навчання необхідна чітка організація освітнього процесу, де б учні були активними учасниками пізнавального процесу. У молодших школярів виникає внутрішня необхідність до навчання, позитивне налаштування на процес навчання тоді, коли вони мають змогу перебувати у активній позиції пізнавальної діяльності. Для цього слід вчителю доступно подавати новий матеріал, вдало проєктувати самостійну діяльність учнів, підбирати цікаві завдання різних рівнів складності, виробляти життєві практичні навички, вдало змінювати методи, прийоми, способи навчання, проєктувати проблемні ситуації, застосовувати елементи зацікавленості, викликати емоції тощо.

На процес формування мотивації навчання молодших школярів впливає використання комплексу засобів, до яких науковців відносять наступні:

- змістове наповнення навчального матеріалу
- проєктування навчальної діяльності
- контроль та оцінювання навчальної діяльності .

У межах педагогічної науки, мотивація виступає процесом формування та усталення мотивів навчання учнів. Мотивація впливає на пізнавальну сферу молодшого школяра, визначає його активність із пізнавальними процесами (мислення, сприймання, уява, пам'ять).

Дослідниця О.Демченко ретельно описала зазначені засоби.

Ми однакові з дослідницею у тому, що зміст навчального матеріалу має потужний потенціал для формування мотивації навчання молодших школярів. Адже у зміст навчального матеріалу є інформація, яка подається учням вчителем. Вимоги до змістового наповнення навчального матеріалу наступні:

- ✓ інформація, що піддається засвоєнню, повинна бути доступною для конкретної вікової категорії учнів та відповідати її запитам та інтересам. Такими є потреба у здійсненні діяльності, прагнення у прокачуванні різних функцій пам'яті (мислення, уява, пам'ять), бажання до здійснення інтелектуальної діяльності; необхідність у теоретичному опануванні

певних явищ; бажання в емоційному насиченні та рефлексії;

- ✓ навчальний матеріал повинен бути посильним, містити цікаву інформацію, враховувати суб'єктивний досвід учнів. Не цікавий навчальний матеріал не мотивує учнів та не пробуджує у них інтерес до навчання.
- ✓ Орієнтація змістового наповнення уроку на розв'язання проблем наукового розкриття явищ навколишньої дійсності через вироблення змістових мотивів навчальної діяльності (мотиви, націлені на зміст діяльності, а не на побічні цілі діяльності) (Демченко,2015).

Під час формування мотивації навчання вагому роль відіграє організація навчальної діяльності. З метою вироблення правильного ставлення учнів до навчання, навчальну діяльність потрібно проектувати особливим чином. Опанування кожного розділу чи теми програми має містити три головні етапи:

- мотиваційний
- операційно-пізнавальний
- Рефлексійно-оцінний.

Отже, мотиваційний етап містить такі навчальні дії: проектування проблемної ситуації, вироблення головного навчального завдання, здійснення самоконтролю, самооцінка навчальної діяльності. Цей етап передбачає усвідомлення учнями цінності матеріалу розділу, того що потрібно виконати.

Значення операційно-пізнавального етапу полягає у створенні мотивації до навчання яка буде залежати від того, чи усвідомлює учень навчальний матеріал та чи розуміє його значимість. Зазначимо, що навчальна діяльність повинна відповідати пізнавальним запитам учнів. Поняття «пізнавальна потреба» - це бажання у одержанні нових знань, здійснення інтелектуального пошуку. На даному етапі молодші школярі повинні зрозуміти зміст теми та усвідомити певні навчальні дії. Вплив на виникнення в учнів правильного відношення до навчання на цьому етапі мають позитивні емоції, які з'являються від успіху.

Рефлексійно-оцінний етап передбачає навчання учнів аналізувати свою навчальну діяльність, її оцінювати, порівнювати власні результати із

навчальними цілями. Підбиття підсумків опанування певного розділу слід так організувати, щоб школярі мали відчуття емоційного захвату від зробленої роботи, радість від опанування нового. У відповідності до цього буде відбуватися потреба у творчій праці, тобто вироблення мотивації до навчання.

Для успішного формування мотивації навчання молодших школярів важливо використовувати різноманітні форми організації навчальної діяльності (індивідуальна, парна, колективна, групова) та їх чергування.

Використання групових та колективних форм діяльності під час уроку дозволяє змотивувати учнів, адже відбувається задоволення потреби школярів у спілкуванні. Під час колективної навчальної діяльності виробляються вміння оцінювати себе з позиції нішої людини, покращується рівень відповідальності, здатність приймати рішення, щ, в свою чергу, сприяє вихованню активної життєвої позиції, вмінь до само оцінювання, здатність долати конфлікти.

Використання групової форми навчання дозволяє учням активно включатися у роботу, навіть тим хто є пасивним. В учнів виникає бажання змагатися, проявити себе та власні здібності. Отже, можемо відзначити вплив групової та колективної форм роботи на всі типи соціальної мотивації. Соціальні мотиви підтримують інтерес до навчання там, де не ще не розвинуті пізнавальні мотиви.

Роль оцінки та контролю для формування мотивації навчання молодших школярів завжди викликало інтерес науковців та багато дискусій. Наразі у початковій школі все більше застосовуються методи письмового та усного контролю, та рідше – методи самоконтролю. Мотивуюча функція оцінки результатів навчання є важливою, адже вже на початку навчання у школі не можна придушити активність учнів оцінками, їх допитливість та інтерес. У навчальному процесі оцінка виражається балом.

Також слід сказати про важливий вплив особистості вчителя на формування мотивації навчання молодших школярів. Під час педагогічного спілкування вчитель відтворює власні соціально-рольові та функціональні обов'язки в управлінні процесом навчання. Від вчителя та манери його

спілкування та поведінки, залежить успішність процесу навчання, розвиток учнів та формування у них мотивації до навчання. Різні стилі спілкування вчителя (демократичний, авторитарний, ліберальний) виробляють різні мотиви. Під час навчання вчитель має знати різні стилі спілкування, усіх їх позитивні та негативні прояви. Якщо вчитель використовує тільки авторитарний стиль спілкування в учнів формується зовнішня мотивація навчання, мотив подолання невдачі. Демократичний стиль діяльності педагога дозволяє сформувати позитивну мотивацію, а ліберальний – забезпечує атмосферу ліні, знижує мотивацію навчання.

Основним напрямом діяльності педагога має стати створення атмосфери емоційного налаштування під час навчання, налаштуванні дружніх стосунків в учнівському колективі, вияві педагогічного оптимізму до учнів, що полягає у тому, що кожен учень бажає проявити високі результати, проявити власні здібності.

Отож на етапі створення комфортного клімату, організації успішного процесу пізнавальної активності учнів вагому роль займає вчитель, його відношення до учнів, до навчальних предметів, його обізнаність, професійна майстерність. Вчитель, який ґрунтовно знає свій предмет, організовує процес навчання чітко, продумано, використовує цікаві факти на уроці, заохочує учнів до активного навчання.

Таким чином, молодший шкільний вік володіє великими ресурсами для формування мотивації навчання. Слід формувати у молодших школярів такі якості, що потрібні для життя в умовах сучасного швидкозмінного суспільства (відповідальність, ініціативність, самостійність) , які можливо сформувати лише за умови високого рівня мотивації до навчання.

Основний аспект мотивації молодшого шкільного віку – навчитися вчитися. Молодший шкільний вік – період закладання основ мотивації навчання, від якого залежить ступінь пізнавальних активностей учнів у майбутньому.

1.3 Педагогічний потенціал уроків української мови у формуванні мотивації навчання молодших школярів

У змісті вимог Нової української школи питання формування мотивації навчання молодших школярів є важливою та актуальною.

З метою оптимального переходу до нової системи освіти, що зорієнтована на вироблення в учнів початкової школи бажання вчитися, досягати хороших результатів, основним завданням виступає формування у школярів інтересу та мотивації до навчання.

З'ясовано, що учні, що вміють добре читати та писати, зазвичай, є успішними в опануванні іншими навчальними предметами, на достатньому рівні засвоюють навчальний матеріал, динамічно реагують на професійні виклики у майбутньому (Нова українська школа: *порадник для вчителя*, 2017). Добір оптимальних методів роботи вчителя та врахування змістового наповнення типових програм дозволяють значно підвищити рівень мотивації. Головні ж аспекти вивчення мовно-літературної галузі у межах початкової школи визначено у методичних рекомендаціях. Розкриємо їх далі.

Так, у відповідності до Типової освітньої програми за О.Савченко, початковий курс опанування мовно-літературної галузі починається з 1-ого класу з періоду навчання грамоти, метою якого полягає у формуванні в учнів навичок письма та читання, вироблення комунікативних навичок, пізнавальних активностей, вміння спілкуватися державною українською мовою у різних життєвих ситуаціях: особисті та суспільні.

Реалізацію визначеної мети прослідковуємо через такі змістові лінії:

- ✓ Взаємодіємо усно»
- ✓ «Читаємо»
- ✓ «Взаємодіємо письмово»
- ✓ «Досліджуємо медіа»
- ✓ «Досліджуємо мовні явища» (Савченко, 2018).

До даних рекомендацій, у рамках проблеми нашого дослідження, важливими є наступні: для посилення інтересу учнів до читання слід застосовувати різні стимули та цікаві прийоми читання, залучати учнів до

читання текстів різних жанрів, на різних носіях (дошка, папір, засоби мультимедіа) та з різноманітних джерел, привчати школярів до ігрової діяльності, розв'язування життєвих ситуацій ,які моделюються на уроці та вимагають використання навички читання.

Сьогодні слід говорити про проблему зниження бажання учнів читати та акцентувати увагу та важливість на зміст інтегрованого курсу «Навчання грамоти», який дозволяє працювати з дитячою книжкою тощо. Згідно чинного Стандарту початкової освіти головними результатами такого виду роботи виступає формування в учнів інтересу, любові до читання, вміння інтерпретувати, оцінювати критично інформацію під час усної взаємодії, вміння самостійно обирати книжки для читання, розвивати здатність орієнтуватися у світі книг у відповідності до обкладинки, заголовку, ілюстрацій тощо (Державний стандарт початкової освіти).

Ключовими факторами розвитку в учнів позитивних мотивів до навчання на уроках української мови є використання цікавих форм проведення, підбір оптимальних засобів навчання, що дозволить розвивати в учнів бажання вчитися. Важливо на кожному уроці працювати з новим матеріалом, де учні зможуть легко орієнтуватися, який викликатиме у них позитивні емоції та радість.

Рекомендовано з метою мотивування навчальної діяльності молодших школярів створювати відповідне освітнє середовище, що дозволить забезпечити умови для проектування роботи в парах, групах, організовувати урок у різних осередках шкільної кімнати.

Доречно застосовувати інноваційні форми організації навчання та різноманітні прийоми взаємодії учнів між собою, особливо ті, що мають елементи гри. У молодших школярів гра є домінуючим видом діяльності, тому саме через ігрові прийоми слід зацікавлювати учнів та мотивувати їх до навчання.

Для посилення інтересу до навчання на уроках української мови слід використовувати різні дидактичні засоби , такі як: ілюстрації, таблиці, схеми, моделі, мультимедіа та ін..

У методичних рекомендаціях для учнів початкової школи, проповані за програмою Р.Шияна, визначено, що мовно-літературна освітня галузь розкривається через навчальні предмети «Українська мова», «Літературне читання».

Наше дослідження стосується особливостей проведення та організації уроків української мови. Так, до переліку пропонованих рекомендацій звертаємо увагу на ті, які стосуються мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови. Отож починаючи з періоду навчання грамоти слід акцентувати увагу на методичні прийоми вивчення програмового матеріалу з української мови. Крім дидактичних ігор слід застосовувати сюжетно-рольові ігри, які зосереджені на мовленнєвому та соціальному розвитку учнів. Для покращення та розширення можливостей освітнього середовища уроки потрібно проводити також поза межами класу.

Одним з важливих завдань, які стосуються мотивації учнів до навчання на уроках української мови – є прищеплення інтересу до читання, самостійної роботи з дитячою книгою. Слід знайомити учнів з сучасними українськими авторами та на уроці пропонувати тексти для самостійного сприймання та збагачення світогляду.

При умові запровадження тематичної інтеграції слід спів ставляти тематику літературних творів із темою уроку. Вже з 1-ого класу потрібно навчити молодших школярів працювати з різноманітними джерелами інформації (графічні, текстові, аудіо, відео), самостійно віднаходити її за певними вказівками. Система роботи для розкриття цього завдання містить використання завдань для формування здатностей працювати з інформацією на всіх навчальних предметах. Цим самим відбувається забезпечення інтегративного підходу до проектування освітньої діяльності. На етапі вивчення інформації слід застосовувати прийоми критичного мислення, вчити учнів бачити головне та другорядне, робити зв'язки та подавати матеріал у вигляді таблиць, схем, малюнків.

Типова освітня програма за О.Савченко мовно-літературну галузь у 2 класі реалізує через інтегрований курс «українська мова та читання». Зміст

даного курсу мовно-літературної галузі розкрито за такими змістовими лініями: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища» (Савченко, 2018).

Виокремлюємо наступні рекомендації щодо формування мотивації навчання на уроках української мови:

- на етапі роботи над текстами потрібно залучати школярів до запитань і завдань, які містять етапи запам'ятовування героїв тексту, розкриття змісту усного повідомлення, вивчення окремих елементів змісту. Учні мають вміти відповідати за змістом прослуханого, ставити власні запитання до повідомлення, обирати потрібну інформацію, пояснювати свій вибір та ділитися власними почуттями, емоціями від прослуханого;
- дієвими для формування діалогічного мовлення на уроках української мови, та, цікавими для школярів є програвання ві ролях твору, інсценізація, проведення інтерв'ю тощо. Також, можна запропонувати завдання, які містять доповнення діалогічного висловлювання власними репліками на запитання, створення запитань до реплік-відповідей, програвання діалогу за певним малюнком, відтворення діалогу за ситуацією, продовження діалогічного висловлювання за початком;
- виробляючи вміння учнів створювати власні усні висловлювання, потрібно застосовувати такі допоміжні матеріали (малюнки, опорні слова). Учням подобається складати розповіді про прочитані книжки, переглянуті фільми/мультфільми, про певні пережиті ситуації із життя;
- для коригування труднощів у вивченні мовного матеріалу можна запропонувати учням індивідуальні вправи та завдання, також, цікаво залучити батьків до такої роботи. Слід звернути увагу й на те, що такі уроки є результативнішими, якщо їх проводити в ігровій формі.

Головними аспектами типової освітньої програми за Р.Шияном, є структурування змісту за освітніми галузями та подання його через інтегровані предмети, які визначені навчальним планом. Визначена у програмі інтеграція створює умови для розвитку в учнів картини світу, вміння розрізняти предмети, визначати практичне використання вивченого матеріалу

(Шиян).

Важливими для формування мотивації навчання на уроках української мови є такі рекомендації:

- 1) вироблення в учнів емоційного позитивного відношення до української мови, розвиток пізнавального інтересу до слова, бажання розвивати власне мовлення;
- 2) розвиток зв'язного мовлення, пізнавальних активностей, уяви, критичного та логічного мислення учнів;
- 3) вироблення навички письма, здатності складати діалогічне висловлювання, письмові монологічні висловлювання;
- 4) вивчення мовних явищ/фактів для розуміння лінгвістичних аспектів та норм української мови;
- 5) включення учнів до практичного використання вмінь з різноманітних типів мовленнєвої діяльності у навчальних та життєвих обставинах (Наумчук, 2019).

Процес формування вмінь учнів комунікувати з іншими людьми слід починати під час побудови діалогів та усних висловлювань. Для розвитку діалогічного мовлення ефективними та цікавими для школярів є інсценізація творів, розігрування в ролях сценок, читання за ролями та ін..

Цікавими нам видаються завдання, які передбачені у реалізації змістової лінії «Досліджуємо медіа», наприклад: вчити учнів правильно сприймати медіа продукти, разом їх обговорювати, ділитися враженнями, вміти визначати кому і з якою метою призначався певний медіа продукт (смс-повідомлення, афіша, реклама та ін..), розкривати зміст поданої інформації у медіа-повідомленні, висловлювати власні міркування щодо побачених медіа продуктів (комікси, журнали), презентувати свої медіа продукти (фото колаж, листівка, афіша тощо) за допомогою інших або ж самостійно.

Рекомендації за програмою Р.Шияна стосуються інтеграції. Відповідно, інтегрований мовно-літературний курс «Українська мова» передбачає інтеграцію таких рівнів – міжгалузева, предметна. Мовно-літературні вправи дозволяють на уроці української мови вирішувати завдання як мовної, так і

літературної складової, що традиційно розв'язувалися на окремих уроках. Змістове наповнення інтегрованого курсу «Українська мова» відбувається на інтеграції змісту природничої, історичної, громадянської, соціальної, здоров'язберігаючої, мистецької освітніх галузей. Українська мова, як навчальний предмет, повинен формувати нового українця, який вчиняє з опорою на національні та європейські цінності, прищеплювати патріотичні почуття вірності та любові до своєї держави, усталенню норма та поважливого ставлення до культурного та історичного минулого України, розуміння досягнень народу, його спадщини, вироблення в учнів толерантного відношення до представників інших народів, мов та культур; формування почуття гідності, честі та любові до української мови як державної, бажання спілкуватися нею (Шиян).

На уроках української мови є можливість розкрити текстоцентричний підхід до опанування мовними явищами. Так, для формування вміння спостерігати за мовними явищами, працювати зі звуками, словами, брати участь у мовних іграх, для вивчення лінгвістичних знань та норм української мови, вироблення правописних умінь молодші школярі їх досліджують, а вже згодом самостійно узагальнюють, тобто укладають правила. З цією метою можна пропонувати учням мовні казки, які забезпечать дослідницький характер опанування мовними явищами.

Розвиток правописних, орфоепічних, лексичних, граматичних, стилістичних умінь, які загалом дозволяють виробити індивідуальний стиль мовлення, потребує використання системи дослідницьких, тренувальних, пізнавальних завдань, які є у підручниках з мови. Дієвим засобом систематизації знань є мовний аналіз, що сприяє кращому засвоєнню учнями програмового матеріалу, виробленню у них мовних та мовленнєвих умінь.

З метою покращення читацьких навичок, формування пізнавальних активностей молодших школярів у підручнику з української мови пропонуються завдання з позначками, читання з передбаченням та ін..

На уроках української мови слід використовувати інноваційні технології, такі як технології розвитку критичного мислення

- карта думок
- сенкан
- асоціативний куш
- діаграма Вена та ін..

Використання таких технологій дозволить виробити позитивне ставлення учнів до уроків української мови , читання, бажання покращувати своє мовлення, розвивати творчі здібності, вміння критично вирішувати проблемні завдання.

З метою розвитку комунікативних умінь молодших школярів дієвим інструментом виступають навчальні активності, які визначені у межах змістової лінії «Театралізуємо». Для цього потрібно залучати школярів до творчості, під час якої вони здобувають акторський досвід, вчать імпровізувати, розвивають творче мислення, самосвідомість, ініціативність, вміння акумулювати власні сили, длати труднощі, знаходити спільну мову з іншими людьми.

Отже, найдієвішими методами мотивації на уроках української мови є:

- метод емоційного стимулювання навчання
- створення ситуації успіху під час навчання
- забезпечення комфортного освітнього середовища
- забезпечення ситуації новизни під час навчання
- метод опори на життєвий досвід молодших школярів
- заохочення та ін.. (Маряненко,2014).

Відтак, як зазначає дослідник В.Ковальчук, для реалізації *емоційного стимулювання навчання*, слід створювати атмосферу зацікавленості на уроці, пізнавальної активності, новизни, застосування ігрових прийомів та ситуацій (Ковальчук,2020).

Метод створення ситуації успіху під час навчання – це метод, що спрямований на вироблення інтересу учнів до знань, бажання відчувати успіх та бути успішним. Такий метод є результативним під час роботи з учнями , що мають труднощі у навчанні. Вчитель, на етапі спостереження за діяльністю учнів, може вчасно зреагувати на проблеми, вирішити їх, прийти на допомогу

учневі. Тим самим, відбувається заповнення пробілів у навчанні та подолання небажання вчитися. Створення ситуацій успіху під час навчання ефективно тоді, коли учні вірять у власні сили, у них пробуджується почуття честі та гідності.

Метод пізнавальних ігор впливає на засвоєння молодшими школярами знань, він є досить захоплюючим та розважального характеру, дозволяє сформувати практичні вміння та навички. Гра під час навчання створює емоційне налаштування, дозволяє легше засвоїти навчальний матеріал, є сприятливою для стимулювання навчальної діяльності. Під час гри на уроках української мови учні відтворюють життєві ситуації, які стимулюють інтерес до вивчення інших навчальних предметів.

Метод створення ситуації інтересу під час навчання – це застосування пригод, цікавих історій, які привертають увагу школярів. Сильне враження на учнів справляють цікаві несподіванки із реального життя, дослідницька діяльність.

Метод забезпечення ситуації новизни під час навчання спрямований на те, що вчитель під час пояснення матеріалу прагне подати нові знання, які б розширювали кругозір учнів, створювали відповідну моральну обстановку, де діти відчують моральне задоволення від процесу інтелектуального зростання. В момент, коли учень розуміє, що поповнює власний багаж знань, він починає усвідомлювати важливість навчання у школі, прагне якомога більше працювати над собою.

Метод опори на життєвий досвід молодших школярів – учні у реальному житті постійно спостерігають за різними явищами, фактами, процесами, подіями, що відбуваються на закономірностях, які для учнів відкриваються саме під час навчання.

Розкриттю особливостей впровадження таких сучасних методів стимулювання навчальної діяльності у початковій школі присвячені наукові праці О.Декролі, М.Зайцева. Дослідники говорять про важливість гри, яка має бути частиною навчання, а, також, розкривають важливість використання наочних матеріалів під час вивчення української мови.

Дослідниця О.Лущинська пропонує власні поради вчителям, що стосуються підвищення мотивації навчання молодших школярів, а саме:

- 1) не обмежувати лише оцінюванням правильне виконання учнями завдань, а, натомість, використовувати нагороди, призи. Якщо школяр заслуговує нагороди, потрібно його хвалити, якщо ж треба ще працювати – говорити про це, давати учням поради, рекомендації;
- 2) застосовувати на уроках мови ситуації змагань, де учні включаються в ігрову діяльність, бажають бути лідером, вчаться комунікувати з іншими учасниками та правильно сприймати поразку;
- 3) не називати дидактичної мети «зверху». Учень має вчитися визначати навчальну мету без допомоги вчителя, виходячи із поставлених завдань;
- 4) пам'ятати наступне: покарання за помилку у виконанні навчальних завдань – це найменш дієвий прийом, що провокує негативні почуття та впливає на відношення учня до навчання;
- 5) не використовувати обмеження, бо це впливає на учня, пригнічує його творчий запал, не дозволяє сформувати мотивацію до навчання. Не потрібно боятися прояву учнів, їх емоцій, але й пам'ятати про межі дозволеного;
- 6) слід довіряти учням та давати їм право вибору, не обмежувати їх свободу, бути відповідальними за успіх кожного школяра;
- 7) добирати цікаві завдання, які містять елементи новизни;
- 8) застосовувати на уроках української мови сучасні інноваційні технології, нетрадиційні методики та прийоми проектування освітньої діяльності (Лущинська, 2016).

Таким чином, ми дійшли висновку, що формування мотивації навчання на уроках української мови потребує використання різноманітних методів, засобів та прийомів стимулювання. Формування мотивації навчання вимагає не тільки розвитку інтересів та відповідального відношення молодших школярів до навчання, але й дозволяє виробити бажання одержання високих результатів, та досягати успіху. Це, в свою чергу, дозволяє підвищити

мотивацію молодших школярів, та сформувати у них певні особистісні якості.

Висновки до розділу 1

Перший розділ нашого дослідження присвячений розкриттю теоретичних аспектів формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови. У межах розділу розкрито зміст понять «мотивація», «мотивація навчання» тощо.

Здійснений ґрунтовний аналіз окреслених категорій, дозволив зробити висновок, що мотивація – це поняття, яке впливає на сукупність суперечних моментів поведінки молодших школярів. Мотивація – це рушійна сила, це внутрішній/зовнішній вплив на людину, що змушує її до здійснення певних дій. У наукових джерелах подається два типи мотивації: позитивна та негативна. Надзавданням визначаємо вироблення з дитинства позитивної мотивації до навчання та прагнення до саморозвитку протягом всього життя.

Ми визначили теоретичні аспекти та особливості формування мотивації навчання молодших школярів. Так, з'ясовано що на формування мотивації мають вплив почуття та емоції. Формування мотивації у молодших школярів має на меті виникнення прагнення досягати успіху у процесі навчання. Формування мотивації до одержання знань у молодших школярів вимагає дотримання таких умов: цікавий, розвивальний матеріал для навчання; логічний перехід до активної педагогічної співпраці із врахуванням запитів учнів; врахування потреби учнів у комунікуванні з іншими дітьми та вчителями; виховання в учнів позитивного ставлення до навчання.

Процес формування мотивації навчання також залежать від зовнішніх чинників (довілля, коло друзів, родичі, освітня діяльність школи тощо) . Для того, щоб сформувати у молодших школярів мотивацію навчання слід звернути увагу на такі чинники, як зміст та наповнення навчального матеріалу, проектування навчальної діяльності, способи навчання та прийоми оцінювання.

Ми дійшли висновку, що молодший шкільний вік володіє великими ресурсами для формування мотивації навчання. Слід формувати у молодших школярів такі якості, що потрібні для життя в умовах сучасного швидкозмінного суспільства, які можливо сформувати лише за умови високого рівня мотивації до навчання. Основним аспектом мотивації молодшого шкільного віку є навчитися вчитися. Молодший шкільний вік – період закладання основ мотивації навчання, від якого залежить ступінь пізнавальних активностей учнів у майбутньому.

Нами було розкрито педагогічний потенціал уроків української мови у процесі формування мотивації навчання молодших школярів. Так, акцентовано на тому, що формування мотивації навчання на уроках української мови потребує використання різноманітних методів, засобів та прийомів стимулювання. Формування мотивації навчання вимагає не тільки розвитку інтересів та відповідального відношення молодших школярів до навчання, але й дозволяє виробити бажання одержання високих результатів, та досягати успіху. Це, в свою чергу, дозволяє підвищити мотивацію молодших школярів, та сформувати у них певні особистісні якості.

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

2.1 Критерії, показники та рівні сформованості мотивації навчання молодших школярів

У першому розділі нашого дослідження було з'ясовано, що мотивація виступає процесом формування та вироблення в учнів позитивного налаштування до навчання. Мотивація скеровує не лише освітню діяльність учнів, але й пізнавальну сферу, тим самим, їх активність із пізнавальними діями: мислення, сприймання, уява, пам'ять. Можемо виокремити наступні типи мотивів навчання молодших школярів, як:

- пізнавальні мотиви (опанування новими знаннями, навчальними вміннями, бажанням учнів до здійснення самоосвітньої діяльності, та скерованість на самостійне покращення шляхів одержання інформації)
- широкі пізнавальні мотиви (зосередженість на одержання нових знань: фактів, явищ, закономірностей)
- навчально-пізнавальні мотиви (спрямованість на вивчення способів одержання знань, прийомів їх самостійного інтерпретування)
- мотиви самоосвітньої діяльності (орієнтація на одержання допоміжних знань та проектування згодом програми власного самовдосконалення)
- соціальні мотиви (налагодження соціальної взаємодії учнів із іншими учасниками освітнього процесу)
- широкі соціальні мотиви (почуття відповідальності та обов'язку, вміння розуміти роль та значущість процесу навчання)
- вузькі соціальні або ж позиційні мотиви (бажання віднайти позицію у стосунках з іншими, бути сприйнятим)
- мотиви соціальної співпраці (спрямування на різноманітні шляхи співпраці з іншими людьми) (Овсянецька, 2007).

Метою навчання у початковій школі є вироблення в учнів психологічного механізму, який дозволив би їм надалі само реалізовуватися, для того, щоб пізнавальна потреба завжди була активною та впливала на життя. Молодший шкільний вік володіє рядом ресурсів щодо формування мотивації навчання. Тому важливого значення набуває процес формування в учнів тих якостей , що потрібні для життя в умовах соціуму, а саме: (відповідальність, ініціативність, самостійність,) – якості, які можливо виробити за умови високого рівня сформованості мотивації навчання (Волкова, 2007).

Головним аспектом мотивації навчання у молодшому шкільному віці виступає «навчити вчитися». Адже молодший шкільний вік є тим періодом, в якому закладаються головні елементи мотивації навчання, що впливають на ступінь пізнавальних спроможностей людини у майбутньому. Навчальна мотивація є складним процесом, який спонукає, підтримує прагнення, які спрямовані на вирішення навчальної діяльності. Мотивація є комплексною

системою, мотивами, цілями, установками молодших школярів. Основною метою навчальної діяльності є якісне опанування знаннями та вміннями, які потрібні для успішного їх застосування у житті. Процес формування мотивації навчання – це процес перетворення спонукань школярів у більш зрілу сферу мотивації, яка має стійку структуру та систему мотивів. Отже, мотивація – це обов’язків компонент діяльності, навчальної зокрема. Від рівня сформованості мотивації навчання залежить ефективність навчання.

З метою з’ясування стану сформованості мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови та проведення емпіричного дослідження необхідно перейти до виокремлення критеріїв, показників та рівнів сформованості досліджуваного поняття.

Отож, аналіз наукових джерел та ряду наукових праць (Андрусенко, Василенко, Жихорська), які присвячені розкриттю змісту понять «критерій» та «показник» свідчать про поліаспектний елемент їх визначення.

Так, тлумачний словник української мови «критерій» визначає як певну підставу для оцінювання, розкриття чогось, як мірило. Новітній філософський словник дає наступне визначення критерію: це засіб, що дозволяє перевірити гіпотезу, визначення певного об’єкта чи його класифікацію (Філософія: словник термінів та персоналій, 2020).

У словнику іншомовних слів віднаходимо визначення критерію як мірило для оцінювання явища, як ознаку, що є основною у здійсненні класифікації (Словник іншомовних слів, 2022). Ознака, що застосовується як критерій, як показує наукова розвідка, може бути представлена кількісно чи якісно. Але у межах педагогічної розвідки переважає якісна характеристика явища, яке досліджується, що має певну описовість та уможливорює обробку та уніфікацію даних.

Вважаємо за необхідне подати визначення дослідників щодо поняття «критерій». Отож дослідники переконані, що критерії повинні дотримуватися чітких вимог, які дозволять проводити ряд досліджень педагогічних процесів та порівнювати їх. Слід зазначити, що ті вимоги, які ставляться до критеріїв є різними, однак частіше педагоги інтерпретують серед них надійність,

об'єктивність, простоту вимірів. Зокрема, науковиця О.Василенко вказує, що критерій – це загальна властивість, яка дозволяє розкрити певне явище, яке поєднує у собі низку простих показників, що, також, виявляються через ознаки, прикмети, які можна виміряти та спостерігати (Василенко, 2017).

Актуальними нам видаються погляди О.Жихорської, що через аналіз педагогічних досліджень визначає наступні спільні вимоги до критеріїв:

- 1) критерій відображає головні закономірності об'єкта, його функціонування
- 2) критерій має містити ознаки предмета, розкриває його якість, через свій зміст ці якості повинні бути постійними та стійкими
- 3) критерій допомагає встановлювати зв'язок між певними компонентами явища, які аналізуються
- 4) критерій розкривається через відповідні показники у залежності від рівня вияву яких слід говорити про ступінь прояву цього критерію
- 5) критерій має відображати швидкість якості у часі та просторовому відношенні (Жихорська, 2015).

Провідною характеристикою елементу критерію, ступенем його вираження є показник. Показник – це ознака критерію, його свідчення. Показником вважають дані про результати роботи, проведення певного процесу; це результати про досягнення у здійсненні якоїсь операції (Великий тлум. сл. суч. укр. мови, 2009).

Отже, показник, як частина критерію, виступає виявом змісту процесу чи явища, які слід дослідити. Критерій і показник є взаємопов'язаними: оптимальний вибір критерію впливає на правильний вибір показників, а ефективність показника проявляється у тому, як об'єктивно та повно він розкриває зміст критерію.

Мотиваційна сфера, за концепцією О.Леонтьєва, містить власні джерела у межах практичної діяльності. Через діяльність можемо виявити складові, що виступають елементами мотивації, та пов'язані з ними. Так, поведінці особистості відповідають запити. Отже, можемо говорити про певну відповідність зв'язків між структурою діяльності та мотиваційною сферою людини. Дослідження ставлення учнів до навчання, показало, що

найважливішим аспектом, який розкриває психічну складову є мотиви, що визначають навчальну діяльність молодших школярів. Дослідники стверджують, що проблема вироблення стійкості людини – це проблема налагодження соціальних та моральних мотивів поведінки. Низка досліджень показує, що діти мають бажання ходити до школи, вони хочуть вчитися. Тож потрібно досягати того, щоб бажання вчитися було головним мотивом, а прихід до школи – умовою реалізації цього бажання. Школярів захоплює навчання як вид діяльності, що дає певний кінцевий результат. Відповідно, як батькам, так і вчителям слід частіше звертатися до формування мотивації учнів, розвивати їх пізнавальні інтереси та потреби.

Таким чином, здійснений аналіз наукових праць, дозволяє перейти до виокремлення критеріїв з відповідними показниками формування мотивації навчання молодших школярів, які представлені нижче у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Критерії та показники формування мотивації навчання
молодших школярів**

Критерії	Показники
<i>Когнітивно-усвідомлювальний</i>	➤ успішне володіння знаннями з навчальних предметів (зокрема: українська мова) ➤ прояв інтересу до навчальних предметів ➤ здатність до творчого мислення ➤ прояв мотивації до досягнення успіху у навчанні
<i>Емоційно-ціннісний</i>	➤ позитивне ставлення до навчання ➤ вміння керувати емоціями ➤ здатність долати труднощі
<i>Діяльнісний</i>	➤ прояву ініціативності, активності під час навчання ➤ самостійність на етапі оволодіння новими знаннями

Отже, до показників сформованості мотивації навчання молодших школярів за *когнітивно-усвідомлювальним критерієм* відносимо зорієнтованість на об'єкт пізнання, його розуміння. Значення мотивації для ефективного провадження навчальної діяльності полягає у тому, що вона дозволяє розкрити особливості переходу зовнішніх чинників у внутрішні; сприяє посиленню розумових процесів, вияву волі та емоцій, що впливають на якість та успішність навчання.

Формування мотивації навчання через когнітивно-усвідомлювальний критерій виявляється через: успішне володіння знаннями з навчальних предметів (зокрема: українська мова); прояв інтересу до навчальних предметів; здатність до творчого мислення; прояв мотивації до досягнення успіху у навчанні. Молодші школярі мають досить високе бажання вчитися у школі, вивчати нові предмети, здобувати нові знання, проявляти себе через активну замученість до уроку.

Емоційно-ціннісний критерій формування мотивації навчання молодших школярів – це, те, що спонукає людину до виконання певних дій, це здатність керувати власною емоційною сферою, позитивно відноситися до навчальної діяльності, вміння вирішувати труднощі та не боятися їх.

Мотивація до навчання через прояв емоційної складової – це залучення усіх видів спонукань (мотиви, бажання ,цілі, ідеали, прагнення тощо). Емоційно-ціннісний критерій формування мотивації навчання молодших школярів виявляється у позитивному сприйнятті учнями навчального процесу, бажанні проявляти свої емоції по відношенню до навчальних предметів та матеріалу, який вивчається; це вміння долати перешкоди та адекватно сприймати їх.

Головними показниками сформованості мотивації навчання молодших школярів за *діяльнісним критерієм* є: вияв ініціативності, активності під час навчання, самостійності на етапі опанування новими знаннями, прояв бажання та необхідності самоствердитися у навчанні. Формування мотивації навчання

через діяльнісний критерій виявляється у бажанні молодших школярів проявляти себе під час уроку, бути активними та ініціативними, Учні прагнуть самоствердитися та не бояться це зробити у період навчання.

Здійснений аналіз літературних джерел та виокремлені критерії з відповідними показниками дозволяють далі перейти до визначення рівнів сформованості мотивації навчання молодших школярів.

Отже, педагоги та психологи виокремлюють п'ять рівні навчальної мотивації.

- 1) *високий рівень мотивації* – переважають пізнавальні мотиви, бажання ефективно та результативно вирішувати усі вимоги шкільні. У таких учнів прослідковується чітке виконання вказівок вчителя, вони старанні та відповідальні, хвилюються за одержання поганих оцінок.
- 2) *гарна шкільна мотивація* – учні відзначаються успішною навчальною діяльністю. Такий рівень мотивації є номою, середніми показниками.
- 3) *позитивне ставлення до школи* – школа подобається учням своєю поза навчальною діяльністю. Такі школярі почувають себе комфортно у школі, вони спілкуються з усіма учасниками освітнього процесу (вчитель, однокласники). Школярі люблять свій соціальний статус, вони радіть гарному шкільному приладдю. Пізнавальні мотиви у дітей такого рівня мотивації розвинуті менше, і сама навчальна діяльність їх приваблює менше.
- 4) *низька шкільна мотивація* – молодші школярі не охоче відвідують школу, вони пропускають уроки. Під час уроки школярі часто роблять свої справи, граються. У них виникають труднощі у навчанні.
- 5) *негативне ставлення до школи, шкільна дезадаптація* – молодші школярі такого рівня мотивації навчання виявляють значні труднощі у навчанні: вони не можуть виконати завдання згідно шкільної програми, у них виникають проблеми у спілкуванні з однолітками, у стосунках з учителем. Для таких учнів школа виступає як негативне середовище, вони не хочуть її відвідувати та перебувати там. Бувають випадки коли школярі проявляють агресію, не бажання виконувати завдання, чи

дотримуватися шкільного розпорядку. Такі діти можуть навіть відзначатися нервовими порушеннями.

До причин спаду мотивації до навчання учнів науковці відносять такі, як:

- ✓ ставлення вчителя до учня
- ✓ ставлення учня до вчителя
- ✓ значущість навчального предмета
- ✓ інтелектуальний розвиток молодшого школяра
- ✓ активність та продуктивність навчання
- ✓ не усвідомлення мети навчання
- ✓ пристуність страху перед школою (Луцянова, 2006).

Також, відомо, що формування мотивів навчання відбувається двома основними шляхами:

- 1) через усвідомлення молодшими школярами соціального змісту навчання
- 2) через навчання, яке має зацікавити молодшого школяра.

На першому шляху слід вчителю пояснити учневі мотиви, які є суспільно незначимими, однак володіють високим ступенем дійсності. Наприклад, в учнів домінують прагнення отримувати позитивні оцінки. Школярам потрібно надати допомогу зрозуміти зв'язок оцінки та рівня знань. Таким способом перейти до мотивації, яка пов'язана із прагненням досягнути високого результату та умінь. Це, також, має розумітися учнями як базова умова їх корисної діяльності для соціуму. З другої сторони, потрібно посилити значимість мотивів, які розуміються учнями як вагомі, однак не чинять реального впливу на їх поведінку.

Таким чином, з метою оцінки реального стану сформованості мотивів навчання молодших школярів під впливом описаних факторів та умов ми використали 4 складову систему рівнів мотивації. Отже, рівні сформованості мотивації навчання молодших школярів: високий, достатній, середній, низький.

Високий рівень формування мотивації навчання характеризується високою навчальною активністю. Молодші школярі такого рівня мотивації

відзначаються досить високим пізнавальним інтересом, вони дотримуються вимог з боку вчителя, успішно виконують запропоновані завдання шкільної програми, у них позитивне ставлення до навчання та вивчення предметів.

Молодші школярі є відповідальними та старано навчаються у школі, вони переживають з приводу одержання поганої оцінки, проявляють мотивації у досягненні успіху у навчанні. Для учнів з таким рівнем мотивації навчання характерним є вияв позитивних емоцій, почуттів у ході вирішення шкільних завдань, вони можуть самостійно організовувати свою навчальну діяльність, мають адекватну реакцію на судження з боку вчителя чи однокласників.

Для молодших школярів із *достатнім рівнем сформованості мотивації навчання* характерним є ситуативний прояв позитивних емоцій до запропонованих завдань уроку в залежності від індивідуальних запитів, чи способів виконання.

У молодших школярів достатнього рівня сформованості мотивації навчання проявляється бажання задовільнити запити вчителя що стосується проектування навчальної діяльності на уроці; вони заповнюють прогалини у своїх знаннях орієнтуючись на судження аналітичні з боку вчителя для наступної само реабілітації, однак хороші оцінки буває впливають на зниження пізнавальної ініціативи, тому, що відбувається певна компетентність у навчальному матеріалі. Такий рівень мотивації є нормою, тобто, це хороша мотивація навчання.

Середній рівень формування мотивації навчання молодших школярів характерний тим, що учні виконують завдання під примусом, які пропнує вчитель, у них не виникає бажання якомога скорше виконати завдання. Такі учні мають не досить сформовані організаційні вміння, вони потребують постійної уваги з боку вчителя, недоліки свої – компенсують тільки під пильним контролем вчителя.

У молодших школярів такого рівня мотивації фіксується позитивне ставлення до навчання, але навчання захоплює їх тільки за межами навчальної діяльності, а ніж як сам процес – навчання. Пізнавальні мотиви у таких учнів

сформовані значно менше: вони люблять бути у школі, проте ходять туди заради спілкування з однокласниками та вчителем.

Низький рівень формування мотивації навчання відзначається тим, що учні проявляють байдужість до навчальних предметів, та матеріалу, який вивчається; під час уроки вони неуважні, розсіяні, не можуть зібратися, не реагують на запити з боку вчителя що стосується навчальної діяльності та її організації.

Для учнів низького рівня сформованості мотивації навчання характерним є відсутність старанного відношення до роботи над допущеними помилками, учні не є емоційними, проявляють тільки антипатію до тих завдань, які пропонує вчитель, у них немає організаційних навичок, вони не намагаються скорегувати свої помилки. Такі учні ходять неохоче до школи, не виконують завдання, мають труднощі у навчанні; під час уроків граються, роблять щось своє.

Таким чином, підбір критеріїв формування мотивації навчання молодших школярів з відповідними показниками, аналіз рівнів сформованості досліджуваної категорії, дозволяє перейти до з'ясування стану формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови, про що й піде мова далі, у наступному параграфі.

2.2 Аналіз стану сформованості мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови

З метою формування мотивації навчання молодших школярів вагомого значення відіграє організація процесу навчання, висвітлення системи умов її формування. Для цього, вважаємо за необхідне, у першу чергу, з'ясувати стан сформованості мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови. Це можливо за умови здійснення емпіричного дослідження рівня сформованості мотивації навчання молодших школярів.

Молодший шкільний вік є періодом формування психічних новоутворень, які допомагають учням краще пізнати світ та відкривають

цікаві перспективи для самопізнання. Головним видом діяльності учнів початкової школи є навчання, яке визначає стосунки дитини із навколишньою дійсністю. Під час навчання формуються такі психологічні утворення учнів, як: довільність уваги, пам'яті, мислення, вміння усвідомлено ставити мету, віднаходити способи її вирішення, вміння розв'язувати труднощі,; здатність проектувати навчальну діяльність та проводити рефлексію.

Молодший шкільний вік ці процеси потребує для навчання далі у середній школі, адже на цьому етапі розвивається мотивація навчання, бо навчальна діяльність стає головною та визначає поведінку учня та формує його життєву позицію по ставленню до світу, себе та інших людей.

На сучасному етапі існування соціуму, який визначається постійними змінами, умотивованість людини на високі результати діяльності стає пріоритетною цінністю. Вагомого значення, також, набуває необхідність самотійно вчитися, виявляти активну соціальну позицію, відстоювати власні інтереси, бути відповідальним за свої дії. Актуальність окреслених вимог є важливою для учнів початкових класів. Питання що стосується формування мотивації навчання саме молодших школярів потребує оптимізації навчання, зміни та складання навчальних програм та планів, що зможуть якомога краще закрити запити учнів. У межах нашого дослідження з метою діагностування мотивації навчання молодших школярів ми підібрали відповідний інструментарій.

Дослідна робота здійснювалася на базі Яблуницької початкової школи Білоберізької сільської ради. До експерименту було залучено учні 54 учні 4-их класів.

Мета експерименту: з'ясування стану сформованості мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови. Для вирішення даної мети були окреслені наступні завдання:

- 1) здійснити підбір відповідних методик для дослідження мотивації навчання молодших школярів
- 2) провести констатувальний експеримент щодо рівня сформованості мотивації навчання молодших школярів

Експериментальне дослідження проблеми формування мотивації навчання молодших школярів складається з трьох етапів:

1 етап – підготовчий – провести аналіз та узагальнення методичної літератури з проблеми дослідження та здійснити підбір оптимальних методик для дослідження рівня сформованості мотивації навчання молодших школярів

2 етап – дослідження, його проведення

3 етап – констатуючий етап – здійснити аналіз одержаних результатів.

Отже, підготовчий етап нашого дослідження стосувався підбору оптимальних методик для з'ясування стану сформованості мотивації навчання молодших школярів.

Далі перейдемо до процедури проведення та інтерпретування результатів емпіричного дослідження стану сформованості мотивації навчання молодших школярів.

Питання формування мотиваційної сфери учнів початкової школи є і було актуальним завжди, бо діяльність будь-яка не може бути без мотивування, адже це стимул. Особливого значення це набуває під час навчання, адже молодші школярі відзначаються виникненням особистісних новоутворень та довільністю поведінки, на цьому віковому етапі закладаються аспекти системних знань. Мотиви, формування яких відбудеться саме у молодшому шкільному віці залишаються стійкими протягом всього життя.

Дослідження мотиваційної сфери учнів початкової школи дозволяє зрозуміти внутрішню сторону учня, висвітлити його мотиви, що заохочують його до активності та ініціативності у навчанні, та впливають на процес навчання.

На момент діагностування можуть проявлятися різні аспекти дитини, її характеру. Все це залежить від внутрішнього комфорту учня, від тих зовнішніх факторів які є під час експерименту. Тому важливо враховувати усі фактори, що так чи інакше впливають на діагностування і важливо дотримуватися певних вимог щодо апробування методик.

З метою вивчення питання формування мотивації навчання нами було використано такі методики:

1. Тест «Дослідження мотиваційної готовності» (О.Венгер)
2. Методика «Дослідження мотивації навчання» (М.Гінзбург)
3. Анкета «Дослідження рівня шкільної мотивації і адаптації» (Н.Лусканова)
4. Анкета «Вивчення соціальних мотивів» (М.Матюхіна).

Підбірані методики дозволили нам дослідити наступні проблеми:

- ✓ як сформованість/несформованість мотиву визначають рівень навчальної діяльності
- ✓ які рівні сформованості внутрішнього налаштування учнів під час навчання
- ✓ чи є залежність між провідним мотивом та ступенем шкільної мотивації учнів
- ✓ чи є зв'язок між адаптацією навчання та адаптацією до навчання
- ✓ яким чином зароджується система мотивів та широкі соціальні мотиви, які пов'язані з рівнем готовності до життя, праці, бажання займати певне місце у соціумі
- ✓ як впливає соціальний мотив на вироблення мотиву навчання
- ✓ які існують тенденції становлення мотиваційної сфери учнів
- ✓ які є соціальні мотиви у молодших школярів.

Отже, для діагностування рівня сформованості мотивації навчання молодших школярів за *когнітивно-усвідомлювальним критерієм* ми використали методику «Визначення мотивів навчання» (М.Гінзбург), яка дозволила визначити характерні мотиви навчання молодших школярів.

Дана методика визначає такі мотиви: зовнішній, ігровий, позиційний, соціальний, зорієнтованість на оцінку. Пропонують розрізняти внутрішні та пізнавальні мотиви навчання ,які вказують на потребу учнів в активній розумовій праці, пізнавальним інтересом; та зовнішні (соціальні) мотиви, які проявляються у прагненні робити важливу соціальну діяльність, у відношенні до вчителя, його авторитету.

Розвиток пізнавальних мотивів в учнів – є внутрішньою позитивною скерованістю на школу, процес навчання у школі, безумовне прийняття

шкільного розпорядку та дотримання шкільних вимог. Дана методика персоніфікує мотиви, тобто: учневі слід прочитати оповідання, де кожен мотив розуміється як особистісна позиція одного з героїв твору. Після закінчення читання твору учням пропонується малюнок, схема до оповідання, яка виступає зовнішнім стимулом до запам'ятовування. Такі малюнки на окремих аркушах. На іншій стороні аркуша малюнок є номер абзацу твору із мотивом:

№1 – зовнішній мотив

№2 – навчальний мотив

№3 – ігровий мотив

№4 – позиційний мотив

№5- соціальний мотив

№6 – мотив оцінки. Після причитування оповідання вчитель ставить учням наступні запитання:

- Як ти вважаєш, хто з героїв правий?
- Чому?
- З яким героєм оповідання ти хотів би гратися?
- З ким ти маєш бажання разом вчитися? Чому?

Інтерпретація відповідей учнів дозволяє вчителю визначити який мотив переважає і чому. Аналіз одержаних даних методик можна подати за наступними параметрами:

- 1) проявлені мотиви навчання (навчальні, зовнішні, ігрові, позиційні, соціальні, оцінки)
- 2) чіткість та пояснення вибору (інтерпретація відповідей учнів та питання «Чому?»)
- 3) пояснення «відкидань».

Зауважимо, що частіше за все були такі поєднання мотивів: стійке переважання навчальних мотивів ; домінування соціального мотиву; акцентування на мотиві-оцінки; поєднання соціальних та навчальних мотивів.

Всі вибори вчитель фіксує у протокол. Мотив, який переважає за більшою кількістю обраних учнем сюжетів оцінюється в 1 бал. Одержані результати дають можливість зрозуміти переважання певного мотиву у дитини

та визначити ієрархію мотивів учнів у навчанні.

Результати за методикою ««Визначення мотивів навчання» (М.Гінзбург), дозволили нам розкрити та зрозуміти рівень сформованості мотивації навчання молодших школярів за когнітивно-усвідомлювальним критерієм, що подано нижче у таблиці 2.2.

Оцінка рівнів сформованості мотивів навчання молодших школярів за когнітивно-усвідомлювальним критерієм

Рівні	Показники	
	абс.	%
Високий	5	9,26%
Достатній	15	27,7
Середній	25	46,4%
Низький	9	16,6%

За результатами дослідження та одержаних результатів за методикою «Визначення мотивів навчання» (розробка М. Р. Гінзбурга), констатуємо, що рівень сформованості мотивів навчання молодших школярів за когнітивно-усвідомлювальним критерієм знаходиться на достатньому та середньому рівнях. Як видно з відповідей учнів – у навчанні переважає більше ігровий мотив та мотиви уникнення невдач.

Опитування школярів, щодо ситуацій, які були на картках показало дещо відсутність захоплення від навчання, нестійке відношення до процесу навчання. Багато інтересу школярі продемонстрували до перерв у школі, де вони мають змогу гратися, відпочивати. На третьому місці ієрархії мотивів переважають соціальні мотиви, бо школярі позитивно відносяться до навчання, але їх інтерес є не досить стійким, із домінування ігрових мотивів.

Молодші школярі власне прагнення до навчання мотивують тим, в школі їм треба читати, рахувати, писати, для того, щоб й майбутньому

досягнути успіхів, здобути омріяну професію. Багатьох учнів до навчання заохочують батьки. А от, навчально-пізнавальні мотиви є нижчими в ієрархії, що пов’язано з процесом навчання. Адже учнів приваблює статус учня та шкільні атрибути.

Зафіксовані результати дослідження рівня сформованості мотивації навчання молодших школярів за когнітивно-усвідомлювальним критерієм також представлено на рисунку 2.1.

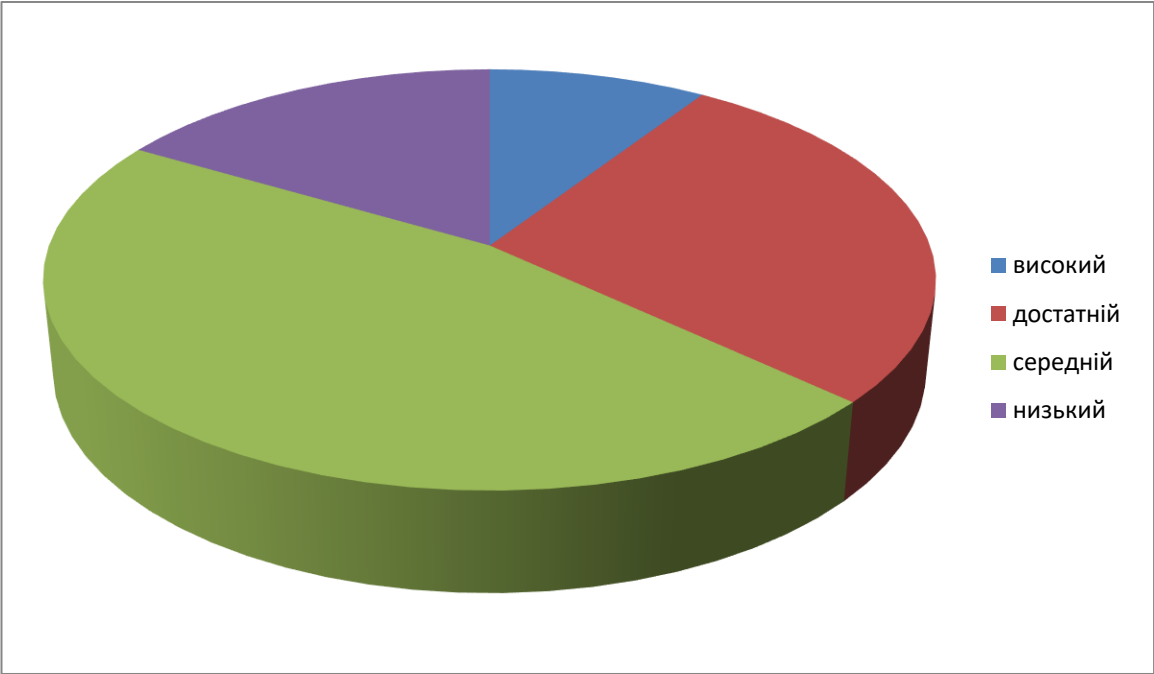

Рис. 2.1 Динаміка рівня сформованості мотивів навчання молодших школярів за когнітивно-усвідомлювальним критерієм

Результати дослідження, що зображені на діаграмі демонструють переважання середнього рівня сформованості мотивів навчання молодших школярів. Така ситуація пояснюється тим, що більшість учнів молодшого шкільного віку успішно володіють знаннями з навчальних предметів, виявляють інтерес до навчання, проте він є дещо ситуативним та залежить від зовнішніх факторів.

У молодших школярів середнього рівня сформованості мотивації фіксується позитивне ставлення до навчання ,але навчання захоплює їх тільки за межами навчальної діяльності, а ніж як сам процес – навчання. Пізнавальні

мотиви у таких учнів сформовані значно менше: вони люблять бути у школі, проте ходять туди заради спілкування з однокласниками та вчителем.

Для діагностування рівня сформованості мотивації навчання молодших школярів за *емоційно-ціннісним критерієм* ми використали методiku «Діагностика усвідомлених мотивів» (М.Матюхіна), яка зорієнтована на розкриття більш та менш усвідомлених мотивів навчання та емоційного ставлення до них.

Дана методика пропонує розкрити домінуючі мотиви у емоційно-ціннісній сфері учнів під час навчання, а саме:

- ✓ мотиви, що зв'язані із змістовим наповненням навчання
- ✓ мотиви процесу навчання
- ✓ мотиви, що дозволяють уникнути труднощів та перешкод
- ✓ ігрові мотиви.

За методикою молодші школярі виконують три завдання із картками. Кожна картка (їх 21) має певний мотив, це судження щодо навчання. Перше завдання – треба покласти картки на 5 груп: 1 група – картки з мотивами; 2 група – значимі; 3 група – не дуже значні; 4 група – дуже мало вагомі; 5 група – не важливі. Друге завдання має на меті – відбір 7 карток, де є судження, що дуже важливі у процесі навчання. Третє завдання – вибрати 3 картки з найважливішими судженнями про навчання.

У такий спосіб, з кожним кроком далі вибір ускладнюється та усвідомлення мотивів та емоційного ставлення до них учнем. Обробка результатів полягає у відборі однакових збігів мотивів у кожному завданні.

Головним критерієм розкриття мотивів навчання є відношення молодших школярів до навчання. Так, якщо в учня переважає зацікавленість до засобу, результату чи просто процесу – слід говорити про переважання навчальних мотивів та емоційного відношення до цього процесу, у разі якщо не бачимо відношення до навчання – це пізнавальні цілі, і мотиви, які не мають відношення до навчання.

Результати одержані за методикою мотивів М.Матюхіною дозволили представити (таблиця 2.3) рівні сформованості мотивів навчання молодших

школярів за емоційно-ціннісним критерієм.

Таблиця 2.3

Оцінка рівнів сформованості мотивів навчання молодших школярів за емоційно-ціннісним критерієм

Рівні	Показники	
	абс.	%
Високий	5	9,26
Достатній	10	18,6%
Середній	27	50,1%
Низький	12	22,2%

Одержані результати свідчать про те, що більша частина опитуваних продемонструвала середній та низький рівні мотивації до навчання (35,7%), (51,2%) . Мотивація до навчальної діяльності через вияв емоцій відбувається через залучення мотивів, цілей, ідеалів, бажань. Молодші школярі середнього рівня сформованості мотивів навчання за емоційно-ціннісним критерієм відзначаються позитивним сприйняттям процесу навчання, у них є бажання вчитися та проявляти власні емоції до навчання та навчальних предметів , проте роблять вони це не завжди та під впливом факторів. Такі учні не завжди з легкістю сприймають та вирішують труднощі та перешкоди під час навчання.

Сформованість показників емоційно-ціннісного критерію мотивації навчання молодших школярів також виявлено на низькому рівні, однак таких учнів мало і вони характеризуються апатійним ставленням до навчанням, не бажанням вчитися та проявляти себе, демонструвати власні емоції та ставлення до процесу навчання.

Результати діагностики сформованості мотивації навчання молодших школярів за емоційно-ціннісним критерієм також представлено на рисунку 2.2.

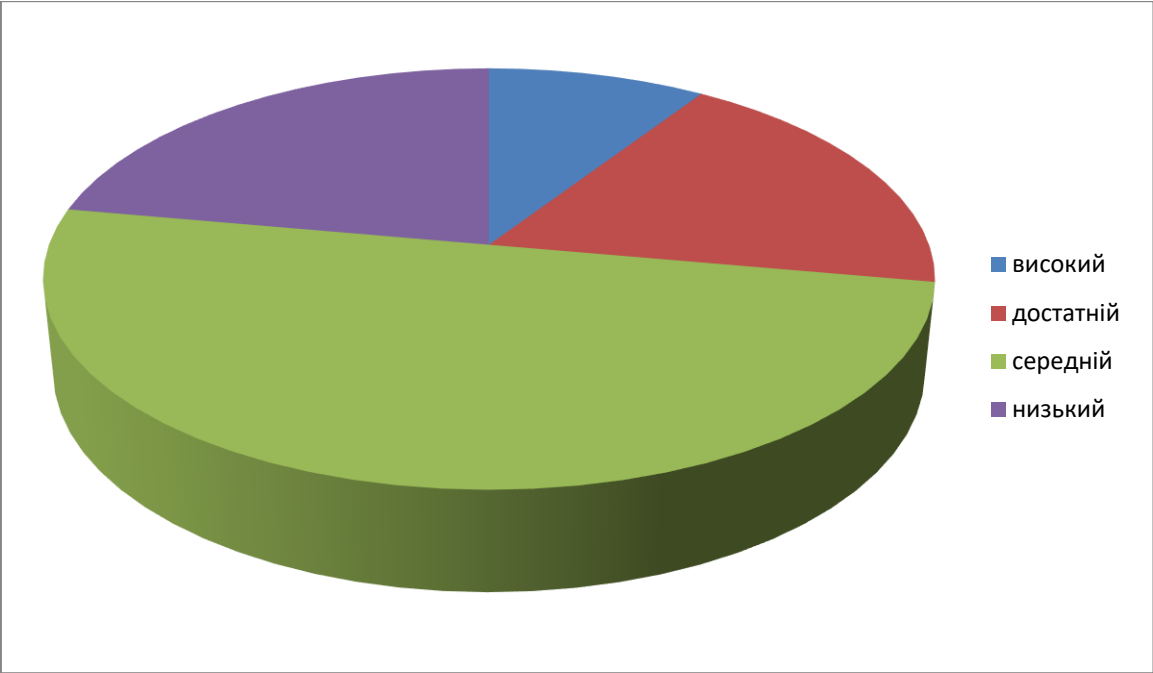

Рис. 2.2 Динаміка рівня сформованості мотивації навчання молодших школярів за емоційно-ціннісним критерієм

Результати діаграми свідчать про домінування середнього рівня сформованості мотивації навчання молодших школярів за емоційно-ціннісним критерієм. Більшість учнів не мають досить сформованих навичок організаційних, їм потрібна увага та допомога від учителя, їм складно виявляти власні емоції під час навчання та демонструвати відношення до процесу навчання.

Наступним критерієм сформованості мотивації навчання молодших школярів є *діяльнісний*. Для діагностування та виявлення рівня мотивації навчання учнів ми застосували методику «Методика оцінки рівня шкільної мотивації» (Н.Лусканова).

Зміст цієї методики допоміг нам визначити мотиви навчання у молодших школярів, здатність виконувати вимоги , які є у школі, проявляти себе та прагнення до самоствердження .

«Методика оцінки рівня шкільної мотивації» містить дві серії:

- 1) інтерпретація малюнків учнів на шкільну тематику
- 2) анкетування (10 питань, які стосуються ставлення учнів до школи та до навчання.

З метою поділу учнів за ступенем мотивації визначена система балів, де малюнки та відповіді учнів оцінено по одній 30-бальній шкалі, яка дає можливість здійснити порівняння результатів кожного учня за малюнком та за відповідями на запитання анкети. Таким способом можна виявити школярів, у яких переважає навчальна мотивація та учнів, які мають негативне ставлення до школи та навчання.

Перша серія – завдання : намалювати малюнок на шкільну тематику, тут учні вивляють домінуючу мотивацію (у малюнках можна побачити емоції дітей, їхні переживання). Оцінювання малюнків відбувалося за певними критеріями , які дозволили зрозуміти ставлення дитини до навчання. Тематика малюнків за даною методикою:

- ✓ Що я люблю у школі
- ✓ Урок, який подобається найбільше
- ✓ Що я не люблю у школі
- ✓ Школа, про яку я мрію та ін..

Тематика шкільна прослідковується протягом року у різних завданнях, тому вчитель має можливість побачити зміни у ставленні учня до школи та навчання. Малюнки учнів оцінюються за такими критеріями:

- дотримання та розкриття теми
- дотримання елементів малюнку до теми
- динаміка малюнка
- розташування елементів та розмір малюнка
- завершеність малюнка.

З метою достовірного інтерпретування малюнків , під час дослідження, слід учням ставити запитання до змісту малюнка, емоцій учнів під час малювання тощо.

Друга частина методики – анкета для виявлення оцінки рівня мотивації навчання молодших школярів. Анкету можна використовувати для дослідження рівня мотивації навчання учнів, вона складається із 10 запитань, які дозволяють прослідкувати ставлення дітей до школи та до навчання. Запитання є закритими та допускають вибір одного варіанту відповіді.

3 бали – позитивне ставлення до школи та переважання навчальних ситуацій

1 бал – нейтральна відповідь

0 балів – негативне ставлення до школи.

Аналіз відповідей анкети дає можливість поділу учнів на рівні шкільної мотивації:

20-30 балів – високий рівень мотивації (позитивне ставлення до школи)

10-19 балів – середній рівень мотивації (нейтральні відповіді)

0-9 балів (низький рівень мотивації (негативне ставлення до школи та навчання).

Результати дослідження рівня сформованості мотивації навчання молодших школярів за діяльнісним критерієм подано нижче у таблиці 2.4 та рисунку 2.3.

Таблиця 2.4

Оцінка рівнів сформованості мотивації навчання молодших школярів за діяльнісним критерієм

Рівні	Показники	
	абс.	%
Високий	4	7,41%
Достатній	9	16,6%
Середній	26	48,1%
Низький	15	27,9%

Отже, одержані результати свідчать, що більшість учнів представили малюнок, який відповідав заданій темі, діти здебільшого малювали школу, клас, вчителя. Під час малювання учні ділилися емоціями про те, що вони люблять у школі, однак не намалювали цього. У той же час, не всі складові малюнку стосувалися навчання у школі. Дехто з дітей біля школи зобразили квіти, звірів, тощо. Хтось з учнів прагнув весь аркуш замалювати, і

домальовував предмети, які не пов’язані зі школою.

Аналіз малюнків показав, що лише незначна частина учнів чітко дотрималася теми, але й у їх малюнках не вистачало всіх шкільних атрибутів. Так, наприклад, Андрій Г._зобразив вчителя_схематично, а Ірина Б. не заповнила весь аркуш малюнком, що свідчить про знецінення ролі школи та навчання у житті дівчинки.

Разом з тим, були учні, які не завершили малюнок, здали неготові роботи та пояснили це тим, що вони втомилися, їм нецікаво. Я, вони хочуть робити щось інше – це свідчення байдужості до шкільного навчання та школи, та бажання переключитися до іншої діяльності.

Показники діагностики за діяльнісним критерієм представлені на рисунку 2.3.

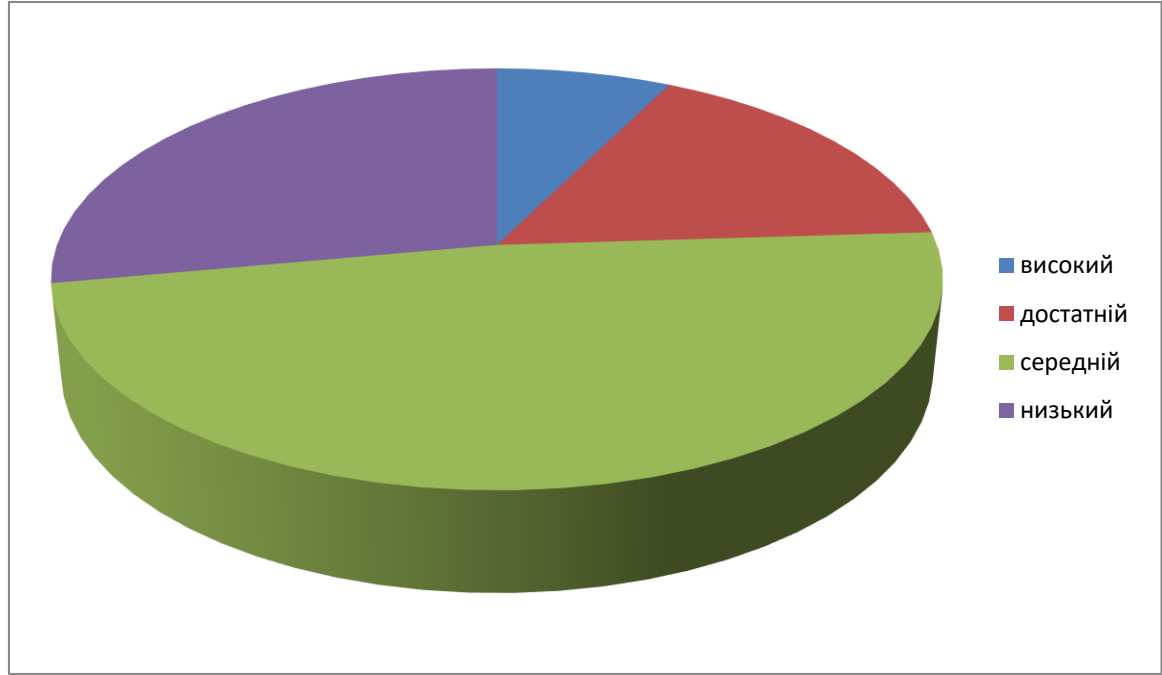

Рис. 2.3 Динаміка рівня сформованості мотивації навчання молодших школярів за діяльнісним критерієм

Отже, учні середнього та достатнього рівня сформованості мотивів навчання за діяльнісним критерієм визначаються проявом активності та ініціативності під час навчання, хоча й епізодично. Формування мотивації відбувається через здатність проявити себе на уроці, самоствердитися.

Поряд із цим, були учні з низьки рівнем мотивації навчання за даним критерієм, які проявляли цілковиту байдужість до школи та навчання, вони дезорієнтовані та не бажають ходити до школи. Навчання для таких учнів є низьким у плані пізнавальної активності та ініціативності, вони не бажають працювати у групах, спілкування з вчителем та однолітками – викликає у них значні труднощі.

Узагальнимо результати одержані за кожним критерієм мотивації навчання молодших школярів, які подані у таблиці 2.5 та рисунку 2.4.

Таблиця 2.5

**Загальний рівень сформованості мотивації навчання
молодших школярів (у %)**

Рівень сформованості	Компонети			Загальне значення
	Когнітивно- усвідомлювальний	Емоційно - ціннісний	діяльнісний	
Високий	9,26	9,26	7,41	8,64
Достатній	27,7	18,6	16,6	20,96
Середній	46,4	50,1	48,1	48,2
Низький	16,6	22,2	27,9	22,23

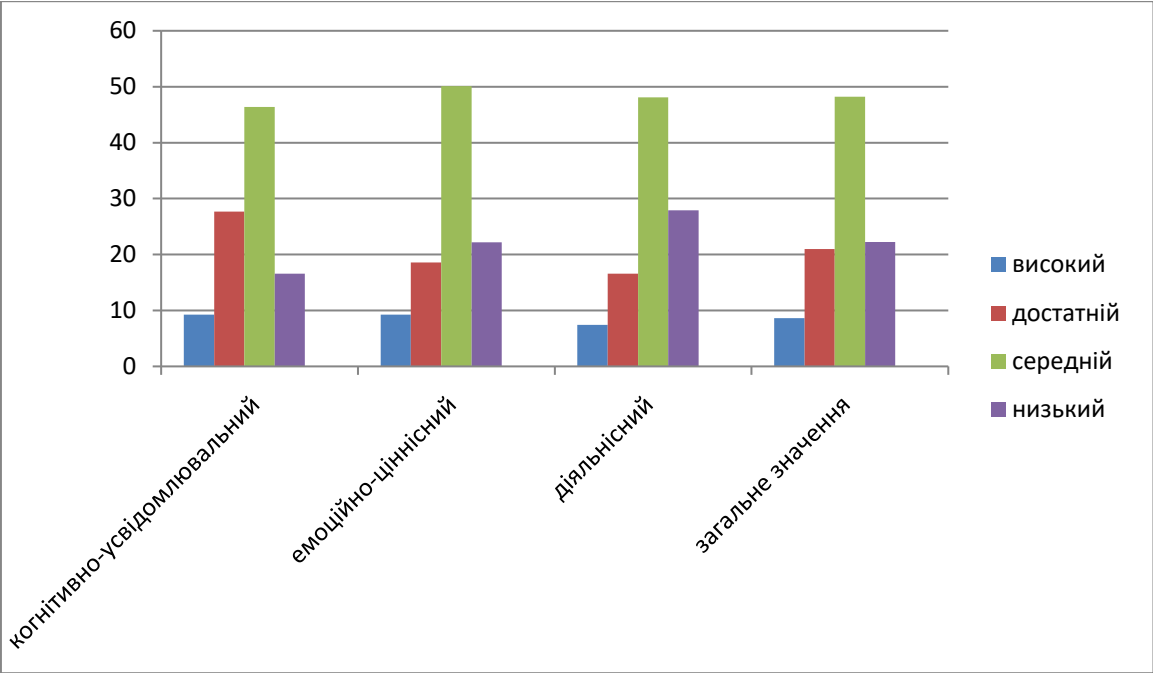

Рис. 2.4 Кількісні показники (%) рівнів сформованості мотивації навчання молодших школярів

Отже, ми дійшли висновку, що рівень сформованості мотивації навчання молодших школярів знаходиться на середньому та потребує здійснення подальшої роботи щодо покращення рівня мотивації учнів до навчання, та прояву себе в навчальній діяльності.

Результати дослідження демонструють високий рівень сформованості мотивації навчання (8,64%) учнів, які мають стійкий інтерес до навчання, усвідомлюють значимість процесу навчання у школі, роль навчальних предметів та їх пважливість у житті та виборі майбутньої професії. Такі учні демонструють ініціативність, активність, вміють працювати самостійно, можуть легко віднайти необхідну інформацію та проаналізувати її. Якщо ж вони зіштовхуються з труднощами – наполегливо вирішують їх , не втрачають самоконтролю та вміють радіти власним успіхам та успіхам інших.

До достатнього та середнього рівня сформованості мотивації навчання відносимо учнів, які мають бажання задовільнити запити вчителя що стосується проектування навчальної діяльності на уроці; вони заповнюють прогалини у своїх знаннях орієнтуючись на судження аналітичні з боку вчителя для наступної само реабілітації, однак хороші оцінки буває впливають

на зниження пізнавальної ініціативи, тому, що відбувається певна компетентність у навчальному матеріалі. Такий рівень мотивації є нормою, тобто, це хороша мотивація навчання.

У молодших школярів цього рівня мотивації фіксується позитивне ставлення до навчання, але навчання захоплює їх тільки за межами навчальної діяльності, а ніж як сам процес – навчання. Пізнавальні мотиви у таких учнів сформовані значно менше: вони люблять бути у школі, проте ходять туди заради спілкування з однокласниками та вчителем.

Низький рівень сформованості мотивації навчання характеризується тим, що молодші школярі виявляють байдужість до навчальних предметів, та матеріалу, який вивчається; під час уроки вони неуважні, розсіяні, не можуть зібратися, не реагують на запити з боку вчителя що стосується навчальної діяльності та її організації.

Для учнів низького рівня сформованості мотивації навчання характерним є відсутність старанного відношення до роботи над допущеними помилками, учні не є емоційними, проявляють тільки антипатію до тих завдань, які пропонує вчитель, у них немає організаційних навичок, вони не намагаються скорегувати свої помилки. Такі учні ходять неохоче до школи, не виконують завдання, мають труднощі у навчанні; під час уроків граються, роблять щось своє.

Таким чином, результати емпіричного дослідження розкрили реальний стан рівня сформованості мотивації навчання молодших школярів та показали необхідність виокремлення оптимальних педагогічних умов покращення цього процесу, чому й присвячений наступний параграф нашого дослідження.

2.3 Обґрунтування педагогічних умов формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови

В аспекті основних вимог НУШ питання щодо формування мотивації навчання молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі є важливим та актуальним.

До головних умінь вчителя сьогодні відносимо вміння використовувати сучасні освітні технології та бажання навчити своїх вихованців цьому. Вчитель повинен залучати учнів до активної взаємодії, пізнання нового та цікавого. Нам імпонує думка І.Онищенко, яка вказує на те, що активне використання вчителем педагогічних технологій на уроках української мови підвищує ступінь захоплення від процесу навчання, активізує пізнавальну діяльність молодших школярів та формує здібності до досягнення цілей (Онищенко, 2019).

Мотивація – це активність дитини, що призводить до успішності та ефективності процесу навчання. Мотивація виступає процесом закріплення та вироблення позитивних прагнень навчання учнів у школі. Адже, мотивація впливає не тільки на навчання учнів, але й на їх пізнавальну сферу, на такі процеси, як: мислення, уява, пам'ять, сприймання тощо.

Саме у період молодшого шкільного віку закладається фундамент мотивації навчання, який впливає на ступінь пізнавальних активностей школяра у подальшому житті. Провідний аспект мотивації у цьому віці – навчитися вчитатися. Мотивація навчання є процесом, що запускає всі зусилля націлені на процес навчання, вона є досить складним процесом, який залежить від мотивів, наполегливості та цілеспрямованості учнів. Навчання виступає провідним видом діяльності у молодшому шкільному віці, головною метою якого є ефективне опанування знаннями, вироблення практичних умінь та навичок, які необхідні для успішного застосування у житті. Отож мотивація – це обов'язковий аспект будь якого виду діяльності, зокрема й навчання. Для успішного процесу формування мотивації слід визначити оптимальні умови.

Питанню виокремлення та обґрунтування педагогічних умов процесу формування мотивації навчання учнів присвячені наукові праці багатьох дослідників, зокрема: М.Алексєєва, Н.Бібіка, О.Савченко, М.Скаткіна та ін..

Головні аспекти формування мотивації навчання молодших школярів шляхом застосування сучасних освітніх технологій вивчалися І.Безкровним, К.Бугайчуком, В.Варченко, М.Левшиною, С.Семеріковим, А.Труш, Л.Фуксоном та ін.. У межах вітчизняних досліджень питання формування

мотивації навчання молодших школярів трактується як пізнавальний інтерес до певних видів діяльності. Однак, щоб такі кроки були здійснені слід створити успішні умови формування мотивації навчання. З цією метою вчитель має слідкувати за оптимальними педагогічними умовами формування мотивації навчання учнів.

На нашу думку, процес формування мотивації навчання учнів на уроках української мови буде успішним за дотримання наступних педагогічних умов:

1) застосування активних методів та прийомів стимулювання емоційного задоволення учнів від навчання на уроках української мови;

2) забезпечення комфортного освітнього середовища для формування допитливості та мотивації навчання;

3) активізація мотивації навчання шляхом використання сучасних педагогічних технологій на уроках української мови;

Далі перейдемо до розкриття змісту визначених нами педагогічних умов формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови.

Отже, першою педагогічною умовою формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови, ми визначили *застосування активних методів та прийомів стимулювання емоційного задоволення учнів від навчання на уроках української мови.*

Проведення уроків української мови вимагає від учителя врахування індивідуальних та вікових особливостей учнів, адже від цього залежить відбір завдань для виконання, який повинен спиратися на здібності учнів та ступінь їхнього інтелектуального розвитку. Індивідуальний підхід до молодших школярів під час навчання потребує забезпечення умов активної та злагодженої співпраці усіх учасників освітнього процесу, та, в той же момент, для індивідуального підходу до всіх учнів задля ефективного навчання та формування здібностей.

Мотивування молодших школярів є досить не простим процесом. Сучасні школярі вже змалечку мають уявлення про комунікацію, навіть із використання сучасних пристроїв, проте вони не завжди знають як це

використати під час навчання. Для таких учнів необхідний індивідуальний підхід під час навчання, зокрема під час проведення уроків української мови.

Провідним мотивом навчання для сучасних учнів виступає інтерес. Коли школярам не цікаво, тоді вони не хочуть вчитися, та від поганої зацікавленості у них втрачається увага, зокрема й на уроках української мови. Інформація на уроці повинна змінюватися динамічно, лише тоді – процес навчання стає ефективним. Вчитель таким чином, зможе впливати на емоційний стан учнів, який значно покращується через використання активних методів та прийомів стимулювання емоційного задоволення учнів від навчання на уроках української мови.

Педагог має зважати на головні умови формування мотивації навчання учнів, та, постійно систематично застосовувати різноманітні методи та прийоми стимулювання молодших школярів. Такі прийоми та методи стимулювання емоційного задоволення учнів від навчання умовно поділяють на чотири групи:

- 1) емоційні (проектування ситуацій успіху, створення начоно-образних засобів, використання стимулюючого оцінювання)
- 2) пізнавальні (самостійний вибір завдань, при вивченні нового матеріалу опиратися на життєвий досвід учнів, віднаходження альтернативних рішень, застосування творчих завдань, завдань на створення ситуацій вибору та проблемних)
- 3) вольові (окреслення навчальних вимог, пізнавальні потреби, здійснення коригування власної діяльності та самооцінка, розкриття учням результатів навчання, проведення рефлексії)
- 4) соціальні (забезпечення ситуацій співпраці, допомоги один одному, взаємоперевірки) (Онищенко,2019).

У межах проблеми нашого дослідження, зазначимо, що молодший шкільний вік характеризується негативними та позитивними чинниками, які треба розуміти на етапі проектування навчальної діяльності. Під час формування мотивації навчання слід зважати на ставлення школяра до школи,

повноту його інтересів, допитливість, його непохитну віру у авторитет та особистість вчителя та бажання вирішувати пропоновані навчальні завдання.

Однак, треба розуміти й те, що інтереси учнів молодшого шкільного віку є досить нестійкими, та не здатні самотійно довго концентруватися на навчальній діяльності, вони швидко згасають та без належної уваги з боку вчителя – пропадають. Разом з тим, інтереси спрямовані не на способи здійснення навчальної діяльності, а на – кінцевий результат навчання, бо саме результат навчання підлягає оцінюванню. Такий фактор деколи заважає сформувати інтерес учнів до вирішення складних ситуацій, подолання труднощів під час навчання. Результати спостережень вчителя за поведінкою учнів слід записувати у щоденник, що дасть можливість чітко відслідковувати динаміку та планувати наступну навчальну роботу.

З метою формування мотивації навчання на уроках української мови вагомого значення відіграє застосування:

- ситуацій пізнавальних,
- навчальних дискусій,
- ігор пізнавального характеру,
- ситуацій вирішення пізнавальних суперечностей,
- застосування аналогій,
- проектування ситуацій успіху та ін..

Одним з активних методів стимулювання емоційного задоволення учнів від навчання на уроках української мови розглядаємо аналіз ситуацій життєвих. Даний метод дозволяє мотивувати молодших школярів до навчання через чітку конкретизацію знань, логічного зв'язку, важливістю та пріоритетністю для учнів та його найближчого оточення.

Головним мотивом навчання, зокрема й на уроках української мови, виступає створення почуття успіху, одержання задоволення від результатів власної діяльності. Саме тому слід створювати ситуації успіху на уроках української мови, адже ситуація успіху – це психологічний стан одержання задоволення від зняття стану морального чи фізичного напруження під час виконання певного завдання.

Ситуація успіху виникає за умови, коли молодший школяр усвідомлює кінцевий результат власної діяльності як успіх. Зовнішній успіх – це об'єктивна успішність навчальної праці учня, адже якість кінцевого результату вимірюється діями. Розуміння ситуації успіху, усвідомлення її ролі та важливості з'являється в учнів лише після подолання страху, психологічного дискомфорту та інших проблем, які можуть викникати під час навчання (Молчанюк, 2013).

Успішність навчання залежить як вчитель зможе сформувати ефективну мотивацію школярів на навчання. З цією метою потрібно, окрім застосовування певних і методів та прийомів стимулювання емоційного задоволення учнів від навчання, виконувати такі завдання:

- ✓ досліджувати емоційну складову кожного школяра
- ✓ зважати на інтереси та здібності учнів
- ✓ давати можливість молодшим школярам проявити себе та свої здібності
- ✓ розвивати нові мотиви, які впливають на рівень та стан зацікавленості від процесу навчання
- ✓ заохочувати до ціле покладання
- ✓ організовувати в класі між учнями здорову конкуренцію
- ✓ хвалити школярів та підтримувати їх
- ✓ забезпечувати на уроках відповідні умови тощо.

Завдання вчителя – застосовувати всі ативні прийоми, методи, засоби навчання для формування мотивації навчання учнів та вироблення в них бажання вчитися. Тільки так, навчання стає цікавим, та викликає у молодших школярів захоплення та інтерес.

Визначено, що без почуття успіху у школярів зникає інтерес до школи та уроків, на такий процес , коли в учнів зникає бажання досягати успіху у навчанні впливають певні чиники:

- брак знань, практичних умінь та життєвого досвіду
- індивідуальні характеристики розвитку особистості дитини
- слабкий ступінь здійснення саморегуляції та ін.. (Литовченко, 2010)

Проектування ситуацій успіху на уроках української мови має на меті застосування прийомів та методів особистісної підтримки молодших школярів. До найефективніших прийомів формування позитивної мотивації до навчання на уроках української мови відносимо наступні:

- 1) *прийом «Еврика»* - прийом, що має на меті забезпечення умов, де учнів під час виконання навчальних завдань, самостійно роблять висновки про невідомі раніше результати та дії. Кінцевий результат має бути невідомим для учнів, новим, цікавим, та показувати нові способи пізнання. На цьому етапі, позиція вчителя полягає у вмінні побачити особистісне зростання кожного учня, підтримувати їх та ставити все нові завдання, які б надихали на їх розв'язання.
- 2) *Прийом «Допоможи мені» (навмисна помилка)* – це прийом, який дозволяє вчителю використовувати помилки спеціально для привертання уваги молодших школярів, та просить їх допомогти. Така ситуація пробуджує в учнів почуття власної гідності, адже вони допомагають вчителю, як результат, з'являється бажання вчитися (Коломієць).

Другою педагогічною умовою формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови є *забезпечення комфортного освітнього середовища для формування допитливості та мотивації навчання.*

Часто виникають ситуації коли учням складно йти у темпі навчання школи, вони не встигають засвоїти ту кількість навчального матеріалу, який пропонує вчитель. Тоді – урок для школяра стає як етап сприймання інформації, але зміст і його розуміння – втрачається. Саме тому, так важливо на уроці створити максимально комфортне освітнє середовище для формування допитливості та мотивації навчання. Комфортне освітнє середовище – дозволить зробити урок української мови цікавим, але, що найголовніше, змотивує молодшого школяра до навчання та вивчення мовного матеріалу.

Вдало створене освітнє середовище дозволить вчителю посилити обсяг навчального матеріалу, застосувати диференційовані завдання, учням – дасть змогу проявити себе та самостійно вирішувати певні навчальні завдання.

З метою формування мотивації навчання на уроках української мови слід створити таке освітнє середовище, яке б стимулювало пізнавальну активність молодших школярів. На уроці української мови потрібно підбирати цікавий матеріал, що дозволяє зацікавити учнів, розкрити їхні емоції та почуття, застосовуючи сюжетні, рольові, дидактичні ігри. Відомо, що під час гри виникає інтерес, розвиваються навички спілкування та підвищується мотивація до навчання.

Завдання до уроку української мови потрібно добирати зважаючи на елемент непередбачуваності та новизни, це дозволить виробити в учнів внутрішній інтерес на етапі їх виконання. Вчителю слід розуміти те, що навчальні завдання мають відповідати індивідуальним та віковим особливостям учнів, виявляти їх майстерність та обізнаність у навчальному матеріалі. Важливо, також, слідкувати за ступенем складності завдань на уроці, поступово їх підвищувати, давати учням можливість самостійно обирати завдання. Зміст уроку української мови повинен бути цікавим та значущим для молодших школярів – це підтримує позитивні емоції, стимулює почуття учнів.

Далі пропонує рекомендації щодо підвищення рівня мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови з урахування другої педагогічної умови оптимізації даного процесу:

- 1) забезпечення комфортної емоційної атмосфери на уроці української мови шляхом налагодження довірливих стосунків між вчителем та учнями, та, створення позитивних міжособистісних стосунків в учнівському колективі
- 2) уникнення на уроці нав'язування учням навчальних ідей. Тут слід розуміти, що учні поступово розглядають різні цілі: близькі, прості, перспективні, складні тощо. Навчальні цілі повинні бути досяжними для учнів та реальними

- 3) застосування на уроці демократичного стилю взаємодії з молодшими школярами
- 4) налагодження ефективного психологічного спілкування з учнями (вітання, вияв уваги за допомогою погляду, зорового контакту, посмішки, кивання голови та ін..)
- 5) використання вчителем запитань, які акцентують увагу на новизні навчального матеріалу, його значущості
- 6) проектування ситуацій проблемних, ситуацій активного пізнання, під час яких молодші школярі розв'язують складні питання, аналізують, узагальнюють, роблять висновки та перспективи подальшої навчальної діяльності
- 7) застосування на уроці розвивальних, дидактичних ігор та завдань, ТЗН, та засобів мультимедіа
- 8) впровадження на уроці завдань, які спрямовані на формування якостей, основою яких є пізнавальні здібності (пам'ять, мислення, увага, уява, швидкість реакції)
- 9) підбір навчальних завдань з урахування віку та індивідуальних особливостей учнів
- 10) включення у структуру уроку української мови хвилинок релаксації та психогімнастики (прояв емоцій та почуттів через рухові вправи)
- 11) розкриття успіху молодших школярів
- 12) усвідомлення рівня та динаміки розвитку умінь та навичок кожного учня
- 13) використання на уроці роботи в парах, елементів взаємоперевірки, сигнальних карток, розкриття теми уроку учнями один одному
- 14) у разі допущення учнем помилки: звернення уваги не на саму помилку, а на бажані проявлені зусилля, та надання учневі можливості усвідомити, що ступінь сформованості її здібностей є високим, щоб виконати дане завдання

- 15) зосередження уваги молодших школярів на крокуванні вперед, на способах розуміння власного успіху у навчальній діяльності (Онищенко, 2019)

На формування мотивації навчання учнів на уроках української мови впливають і такі чинники, як забезпечення ситуацій вирішення проблем на етапі опанування теоретичним матеріалом з мови; самостійне розв'язання учнями пізнавально-пошукових завдань, які мають на меті використання на практиці; індивідуальний підхід у вивченні мови; використання вправ на краще виконання того чи іншого завдання в ігровій формі; застосування прийомів формування оцінювання творчості самостійних робіт учнів; включення молодших школярів до проектної діяльності та ін..

Третьою педагогічною умовою формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови нами була визначена *активізація мотивації навчання шляхом використання сучасних педагогічних технологій на уроках української мови.*

Використання на уроці сучасних педагогічних технологій дозволить пробудити інтерес учнів до навчання, виконання завдань та вирішення певних проблемних ситуацій. Найбільш ефективними щодо формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови вважаємо такі технології, як:

1. проектні технології навчання – навчання, де школярі вчать та виробляють практичні уміння та навички через виконання певних практичних завдань-проектів, які постійно стають складнішими. На етапі виконання проекту – на перше місце виходить самостійна робота учнів, їхня зацікавленість та ініціативність. Проекти можуть мати як індивідуальний, так і колективний/груповий характер.
2. інтерактивна технологія - метод ПРЕС. Такий метод виробляє у молодших школярів вміння висловлюватися, аргументувати власну думку, дискутувати з приводу певного питання, стисло виражати власні міркування.
3. Мозковий штурм – вираження учнями великої кількості ідей з

конкретної теми.

4. Метод гронування – метод, що залучає учнів відкрито висувати ідеї з певної теми. Цей метод зосереджений на активізації мислення учнів та віднаходження зв'язків між запропонованими поняттями та явищами. Метод гронування можна застосувати на етапі актуалізації опорних знань на уроках української мови та на етапі проведення рефлексії. Також, це й метод є досить ефективним на етапі узагальнення знань з розділу з української мови.
5. вправа Мікрофон – вправа, де кожен учень повинен швидко сказати щось, даючи відповідь на запитання вчителя.
6. Інтерактивна вправа «Акваріум». Під час виконання цієї вправи – учні працюють у малих групах, спілкуються та вчаться аргументувати свою думку. Як варіант можна запропонувати цю вправу тоді, коли школярі вже вміють працювати у групах (Кириленко, 2007).

Досить ефективними у процесі активізації мотивації навчання шляхом використання сучасних педагогічних технологій на уроках української мови є різноманітні прийоми налагодження групової роботи учнів:

- групова діяльність однорідна (всі групи працюють над одним спільним завданням, яке запропонував учитель)
- групова діяльність диференційована (різні групи працюють над різними завданнями, також може бути варіант: диференціація завдань за ступенем складності)
- групова діяльність кооперативна (кожна група виконує свою частину спільного завдання, над яким працює весь клас). Вкінці виконання завдання – учні колективно обговорюють, представляють результати спільної роботи, захищають завдання.
- навчальна діяльність парна (учні працюють над виконанням завдання у парах)
- індивідуально-групова діяльність (бувають випадки, коли завдання у групах теж слід розділити між учасниками, щоб кожен

працював над своєї частиною). Підсумком такої роботи є обговорення спершу у групі, далі – розгляд всім класом з учителем (Іванова,2016).

З метою ефективного формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови слід спостерігати за пізнавальним інтересом учнів за такими категоріями:

- ✓ концентрація уваги, зацікавленість під час навчальної діяльності
- ✓ бажання приймати участь в обговоренні завдань
- ✓ бажання розібратися у незрозумілих ситуаціях
- ✓ вияв активності під час уроку
- ✓ залученість до виправлення та коригування відповідей однокласників
- ✓ вміння ставити запитання учням та вчителів
- ✓ прояв реакцій адекватних на успіх та невдачу.

На уроках української мови для успішного формування мотивації навчання слід застосовувати такі прийоми, як:

- читання для себе
- читання хмар слів, розв'язання ребусів (зорове усвідомлення інформації)
- метод Леонардо да Вінчі (для зацікавлення учнів – читання та вирішення завдань через розшифрування)
- пальчикова азбука
- «Архімедова спіраль» (читання за годинником) та ін.. (Захарійчук, 2019).

Вважаємо, що окреслені методи, прийоми активізації мотивації навчання учнів є результативними за умови їх систематичності та повторюваності дій.

Так, під час ранкового кола на уроці української мови можна розпочати із читання скоромовки зі зміною інтонації, настрою. На хвилині релаксації – запропонувати учням прийом «рахую та читаю» (вчитель демонструє листок із словом, учня – рахують вголос та паралельно дивляться на слова, їх запам'ятовують. Цікавим нам видається прийом «Блискавка» (вчитель пропонує текст для читання мовчки, після слова «блискавка» учні починають

швидко читати текст. Вправа «читання парами» - має на меті читання учнями тексту та створення на його основі діалогу. Тут важливим є психологічний момент, вчитель має починати з мажорного ладу задля посилення ситуації змагання у класі.

Значним потенціалом для посилення мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови володіють колективні форми роботи із використання SMART-дошки. Така робота на уроці дозволяє налагоджувати пізнавальну діяльність учнів, уроки стають цікавішими. Учнім слід вибрати веб-сайт, рухати зображення, таким способом – відбувається отримання інформації, яке заставляє учнів міркувати та продукувати власні ідеї.

Можливості ІКТ на уроці української мови слід застосовувати на таких етапах уроку: пояснення нового матеріалу; закріплення знань, умінь і навичок; повторення вивченого матеріалу; контроль ЗУН.

На етапі перевірки домашнього завдання з української мови можна застосувати тести, які школярі роблять на планшеті, чи в телефоні. Для цього є спеціальні програми, які є простими для використання. На етапі вивчення нового матеріалу – використання презентацій, які дозволяють задіяти зорову, слухову, моторну пам'ять учнів. На уроках узагальнення та систематизації ЗУН можна пропонувати учням кросворди, мовні тренажери тощо.

Застосування ІКТ на уроках української мови впливає на аудіальний, візуальний, кінетичний канали сприйняття інформації учнів, дозволяє успішно вивчати новий матеріал. Тож, використання сучасних педагогічних технологій на уроках української мови дозволить активізувати процес формування мотивації навчання учнів.

Застосування педагогічних технологій на уроці української мови вимагає врахування таких аспектів:

- у початкових класах застосування сучасних педагогічних технологій дозволить сформувати критичне мислення учнів, виробити навички самоаналізу, порівняння, узагальнення та здатності оцінювання інформації, вміння ставити запитання, обґрунтовувати власну позицію

- одержані навички та знання учнів не застосовують у повсякденному житті, тож втрачається їхня практична сторона
- молодші школярі є досит емоційними, тому застосування педагогічних технологій дозволяє налаштувати учнів та зняти напругу у класі (Онищенко, 2019).

Активне включення в структуру уроку української мови педагогічних технологій повинно відбуватися із дотриманням провідних принципів уроку: доступності, послідовності, систематичності та ін.. Розпочинати доречно із ігрових технологій, перегляду сюжетів за QR-кодом у підручнику, різноманітних WEB-квестів, створення індивідуальних проєктів. Отже, систематичне включення педагогічних технологій в урок української мови дозволить вчителю:

- посилити рівень мотивації учнів до навчання
- виробити пізнавальний інтерес до предмету «Українська мова»
- спростити процес опанування навчальним матеріалом.

Таким чином, ми дійшли висновку, що представлені нами педагогічні умови формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови: 1) *застосування активних методів та прийомів стимулювання емоційного задоволення учнів від навчання на уроках української мови;* 2) *забезпечення комфортного освітнього середовища для формування допитливості та мотивації навчання;* 3) *активізація мотивації навчання шляхом використання сучасних педагогічних технологій на уроках української мови* – допоможуть зробити процес навчання цікавим, динамічним, пізнавальним, та, сприятимуть підвищенню рівня мотивації навчання учнів на уроках української мови.

Висновки до розділу 2

У другому розділі нашого дослідження представлено результати експериментальної роботи щодо визначення рівня сформованості мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови та обґрунтовано педагогічні умови оптимізації цього процесу.

Отож для перевірки стану сформованості мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови нами було проведено констатувальний експеримент. Проведення експерименту вимагало підбору діагностичного інструментарію та визначення відповідних критеріїв з показниками та рівнів формування мотивації навчання учнів.

Підібрані методики дозволили успішно провести констатувальний експеримент та визначити рівні сформованості мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови. Відповідно, було виокремлено критерії формування мотивації навчання учнів з показниками: *когнітивно-усвідомлювальний критерій* (успішне володіння знаннями з навчальних предметів (зокрема: українська мова); прояв інтересу до навчальних предметів; здатність до творчого мислення; прояв мотивації до досягнення успіху у навчанні) *емоційно-ціннісний критерій* (позитивне ставлення до навчання; вміння керувати емоціями; здатність долати труднощі) *діяльнісний критерій* (прояв ініціативності, активності під час навчання; самостійність на етапі оволодіння новими знаннями; бажання самоствердитися під час навчання). Виокремлені критерії з відповідними показниками дозволили визначити рівні сформованості мотивації навчання молодших школярів: *високий, достатній, середній та низький*.

За результатами проведеної експериментальної роботи з'ясовано, що у молодших школярів переважає середній та низький рівні сформованості мотивації навчання, що, в свою чергу, вимагає проведення колекційної роботи.

Вивчення стану сформованості мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови дозволило обґрунтувати педагогічні умови:

- 1) *застосування активних методів та прийомів стимулювання емоційного задоволення учнів від навчання на уроках української мови;*
- 2) *забезпечення комфортного освітнього середовища для формування допитливості та мотивації навчання;*
- 3) *активізація мотивації навчання шляхом використання сучасних педагогічних технологій на уроках української мови*

Отже, ми дійшли висновку, що обґрунтовані нами педагогічні муови формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови дозволять покращити цей процес, сприятимуть налагодженню активної взаємодії вчителя з учнями, активізації пізнавальної діяльності учнів на уроці та посиленню мотивації до навчання.

ВИСНОВКИ

Результати вивчення наукової літератури та проведення експериментальної роботи з проблеми формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови дозволили зробити такі висновки:

1. Мотивація – це поняття, яке впливає на сукупність суперечних моментів поведінки молодших школярів. Мотивація є рушійною силою, внутрішнім/зовнішнім впливом на людину, що змушує її до здійснення певних дій. У наукових джерелах подається два типи мотивації: позитивна та негативна. Нами визначено теоретичні аспекти та особливості формування мотивації навчання молодших школярів. З'ясовано що на процес формування мотивації впливають почуття та емоції. Формування мотивації у молодших школярів має на меті виникнення прагнення досягати успіху у процесі навчання. Формування мотивації до одержання знань у молодших школярів вимагає дотримання таких умов: цікавий, розвивальний матеріал для навчання; логічний перехід до активної педагогічної співпраці із врахуванням запитів учнів; врахування потреби учнів у комунікуванні з іншими дітьми та вчителями; виховання в учнів позитивного ставлення до навчання. Ми дійшли висновку, що молодший шкільний вік володіє великими ресурсами для формування мотивації навчання. Провідним аспектом мотивації молодшого шкільного віку є навчитися вчитися. Молодший шкільний вік – період закладання основ мотивації навчання, від якого залежить ступінь пізнавальних активностей учнів у майбутньому.

2. Нами було розкрито педагогічний потенціал уроків української мови у процесі формування мотивації навчання молодших школярів. Так, акцентовано на тому, що формування мотивації навчання на уроках

української мови потребує використання різноманітних методів, засобів та прийомів стимулювання. Формування мотивації навчання вимагає не тільки розвитку інтересів та відповідального відношення молодших школярів до навчання, але й дозволяє виробити бажання одержання високих результатів, та досягати успіху. Це, в свою чергу, дозволяє підвищити мотивацію молодших школярів, та сформувати у них певні особистісні якості.

3. Для з'ясування рівня формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови було поведено емпіричне дослідження та виокремлено критерії з відповідними показниками та рівні. Отож, до критеріїв формування мотивації навчання молодших школярів віднесено: *когнітивно-усвідомлювальний критерій* (успішне володіння знаннями з навчальних предметів (зокрема: українська мова); прояв інтересу до навчальних предметів; здатність до творчого мислення; прояв мотивації до досягнення успіху у навчанні) *емоційно-ціннісний критерій* (позитивне ставлення до навчання; вміння керувати емоціями; здатність долати труднощі) *діяльнісний критерій* (прояв ініціативності, активності під час навчання; самостійність на етапі оволодіння новими знаннями; бажання самоствердитися під час навчання). Виокремлені критерії з відповідними показниками дозволили визначити рівні сформованості мотивації навчання молодших школярів: *високий, достатній, середній та низький*.

4. Описано педагогічні умови успішного формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови, а саме:

1) *застосування активних методів та прийомів стимулювання емоційного задоволення учнів від навчання на уроках української мови;*

2) *забезпечення комфортного освітнього середовища для формування допитливості та мотивації навчання;*

3) *активізація мотивації навчання шляхом використання сучасних педагогічних технологій на уроках української мови*

Доведено, що обґрунтовані педагогічні умови формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови дозволять покращити цей процес, сприятимуть налагодженню активної взаємодії

вчителя з учнями, активізації пізнавальної діяльності учнів на уроці та посиленню мотивації до навчання.

Магістерське дослідження на тему *«Формування мотивації навчання молодших школярів на уроках української мови»* не вичерпує всієї глибини та значущості досліджуваної проблеми. Перспективи наступних досліджень розглядаємо у розкритті впливу та ролі вчителя на процес формування мотивації навчання молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бєлий, В. (2010). Учитель: мотивація – менталітет. *Завуч*. № 32. С. 17–21.
2. Бойченко, Л. (2011). Мотивація навчальної діяльності. *Завуч*. № 11. С. 3–8.
3. Большакова, І. (2015). Формування мотивації до навчання. *Початкова освіта*. № 6. С. 21–32.
4. Буряк ,О. В. (1994). *Формування мотивації на уроках української мови та літератури*. Київ : Либідь, 1994. 319 с.
5. Варзацька, Л., Трохименко ,Т. (2019). Українська мова та читання. Підручник 2 клас. Ч.1.Тернопіль : *Навчальна книга «Богдан»*, 2019. 160 с.
6. Варченко, Н. С. (2013). Розвиток мотивації молодших школярів. *Англійська мова та література*. № 16-18. С. 2–5.
7. Вашуленко, М. (2019). Українська мова та читання: підручник для 2 класу. Ч. 1. Київ : *Видавничий дім «Освіта»*, 144 с.
8. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / укл. О. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
9. Воляннюк, А. (2020). Мотивація як фактор підвищення навчальної успішності молодших школярів. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Том 1. № 27. С. 241-245.
10. Гончаренко, С. У. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ : Либідь, 376 с.
11. Демченко, Я. М. (2015). Засоби формування мотивації навчання молодших школярів. *Педагогіка та психологія: збірник наукових праць*. Харків, Вип. № 47. С. 14-25

- 12.Державний стандарт початкової освіти. URL : [http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Державний стандарт початкової освіти.pdf](http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Державний_стандарт_початкової_освіти.pdf)
- 13.Дзюбко, Л. В. (2011). Діагностика навчальної мотивації: *збірник методик*. Київ : Шкільний світ, 128 с.
- 14.Дзюбко, Л. В., Гриценко, Л. І. (2009). Мотивація навчальної діяльності як психолого-педагогічна проблема. *Психолінгвістика*. Вип. 4. С. 33-43.
- 15.Дячук, В. (2010). Діагностика мотивів навчання у школярів. *Психолог (Шкільний світ)*. № 15. С. 16-18.
- 16.Жадан, О. М. (2014). Психологічний супровід формування в учнів мотивації до навчання. *Пед. Майстерня*. № 9. С. 26-29.
- 17.Заєць, В. С. (2020). Мотивація навчальної діяльності молодших школярів як психолого-педагогічна проблема. *Сучасні досягнення вітчизняних вчених у галузі педагогічних та психологічних наук : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 6-7 березня 2020 р.)*. Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», Ч.1. С. 71–74.
- 18.Захарійчук, М. Д. (2019). *Українська мова та читання: підручник для 2 класу*. Ч.1. Київ : Грамота, 112 с.
- 19.Зелінська, Л. (2014). Підвищення знань молодших школярів шляхом мотивації навчальної діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2014. Вип. 8. С. 228-232.
- 20.Зміст уроків української мови. URL : <http://www.startpedahohika.com/sotems-1381-1.html>
- 21.Іванова, Ю. (2016). Мотивація як чинник успішного формування навчально-пізнавальної діяльності учнів. *Післядипломна освіта в Україні* . № 1. С. 34–37.
- 22.Казьмін, В. (2004). Проблема формування мотивації у навчальній діяльності. *Завуч*. № 5. С 9–12.
- 23.Канюк, С. С. (2002). Психологія мотивації: *навч. посіб.* Київ : Либідь, С. 238–248.

24. Кельнер, С. С. (2015). Формування навчальної мотивації. *Управління школою*. № 25-27. С. 71-75.
25. Кириленко, В. (2007). Використання методик для діагностики мотивації учіння молодших школярів (Досвід використання діагностичних методів дослідження). *Початкова школа*. № 11. С. 40-44.
26. Кириленко, В. (2008). Формування та корекція мотивації учіння молодших школярів. *Початкова школа*. 2008. №1. С. 56-59.
27. Киричук, О. І. (1992). *Навчальні інтереси молодших школярів*. Київ : Рад. школа, 128 с.
28. Кікоть, О. (2015). Мотивація навчання. *Початкова школа*. № 20. С. 9–13.
29. Кірик, М., Данилова, Л. (2019). *Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти : навч.-метод. посіб.* Львів : Світ, 136 с.
30. Ковальчук, В. Ю., Матвіїшин, У. І. (2020). Методи стимулювання навчальної діяльності молодших школярів. Гуманізація – найкоротший шлях до особистості: II Всеукраїнська науково-практична майстерня (м. Кременчук, 25.09.2020 р.). Кременчук, С. 167-170.
31. Козігора, М. А. (2018). Особливості розвитку та динаміки мотивів навчальної діяльності молодших школярів. *Молодий вчений*. № 12.1 (64.1). С. 36-39.
32. Литовченко, О. М. (2010). Модель формування навчальної мотивації засобами ІКТ у мовно-літературному середовищі. *Вивчаємо українську мову та літературу* (Основа). № 27. С. 2-9.
33. Лук'янова, М. (2008). Навчальна мотивація учнів: психолого-дидактичний аспект. *Відкритий урок. Розробки, технології, досвід*. №7/8. С. 27-31.
34. Лук'янова, М. (2006). Психологія навчальної мотивації школярів. *Відкритий урок*. № 2. С. 33–40.
35. Лупінович, С. (2009). *Навчаємося залюбки!* Формування мотивації до навчання в учнів молодших класів. Харків : Основа, 107 с.

- 36.Лущинська, О. (2016). Формування мотивації учіння в учнів початкових класів приватної школи. *Гірська школа Українських Карпат*. № 14. С. 122-125.
- 37.Мар'яненко, Л. (2014). Рекомендації для педагогів щодо вміння формувати пізнавальний інтерес і пізнавальну потребу в молодших школярів. *Практичний психолог: школа*. № 3. С. 40–48.
- 38.Молчанюк, О. В., Бабакіна, О. О. (2013). Навчально-пізнавальна мотивація особистості: психолого-дидактичний аспект. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Вип. 32. С. 131-139.
- 39.Наумчук, В. (2019). *Українська мова та читання: підручник для 2 класу*. Ч. 1. Тернопіль : Астон, 144 с.
- 40.Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola/compressed.pdf>
- 41.Нова українська школа: *порадник для вчителя* (2017) / Під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 206 с.
- 42.Овсянецька, Л. П. (2007). Мотиваційна основа творчості. Філософія, соціологія, психологія: зб. наук. праць. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, Вип. 12. Ч 2. С. 23–30.
- 43.Онищенко, І. В. (2019). Мотиваційна компетентність як передумова формування мотивації до професійної діяльності в майбутніх учителів початкових класів в умовах інформатизації вищої освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань: Візаві, Вип. 2 (20). С. 108–116.
- 44.Онищенко, І. В. (2019). Педагогічні умови формування мотивації учіння молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій в умовах Нової української школи. *Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології у виробництві та освіті: стан, досягнення,*

- перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Internet-конференції. Черкаси, С. 189–191.
- 45.Онищенко, І. В., Сівачук, А. Л. (2021). Використання технології BYOD як ефективного засобу формування мотивації учіння в учнів початкової школи. *Scientific Collection «InterConf»: with the Proceedings of the 1stInternational Scientific and Practical Conference «Scientific paradigm in the context of technologies and society development»* (November18-19, 2021). Geneva, Switzerland: Protonique, № 86. С. 205–208.
 - 46.Парамонова, О. (2012). ІКТ і стимулювання пізнавальної діяльності. *Початкова освіта*. № 17. С. 4–6.
 - 47.Парфілова, С. Л., Лисенко, О. С. (2014). Психолого-педагогічні підходи до проблеми навчальної мотивації молодших школярів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. № 9 (43). С. 154-160.
 - 48.*Педагогічна майстерність* : (2004). підручник. 2-е вид., доп. і перероб. Київ: Вища шк., 422 с.
 - 49.Присенко, В. (2011). Мотивація до навчання. *Завуч*. № 6. С.21–22.
 - 50.*Психологічна енциклопедія* / авт.-упор. О. М. Степанов.(2006). Київ : Академвидав, 424 с.
 - 51.Руда, Н. Л. (2005). Врахування мотиваційних теорій як основа ефективного навчання. *Модернізація вищої освіти України: історія, досвід, перспективи* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 9–11 лист. 2004 р.). Київ : Наук.-метод. центр вищої освіти МОН України, С. 171–178.
 - 52.Савченко, О. (2018). Початкова освіта в контексті ідей Нової української школи. *Рідна школа*. № 1-2. С. 3–7.
 - 53.Савченко, О. Я. Типова освітня програма. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf>
 - 54.Сахно, Н. (2009). Мотивація до навчання. *Психолог (Шкільний світ)*. № 22/23. С. 61-63.

- 55.Сидоренко, В. (2018). Концепти Нової української школи: ключові компетентності, ціннісні орієнтири, освітні результати. *Методист.* № 5. С. 4–17.
- 56.Сівачук, А. Л. (2021). Педагогічні умови формування мотивації учіння молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі засобами мобільних технологій. *Актуальні питання теорії і практики початкового навчання* : зб. наук. праць. Кривий Ріг: КДПУ., Вип. 14. С. 328–333.
- 57.Сівачук , А. Л. (2020). Формування мотивації учіння молодших школярів на уроках мовно-літературної галузі. *Актуальні питання теорії і практики початкового навчання* : зб. наук. праць. Кривий Ріг : КДПУ, Вип. 13. С. 166–170.
- 58.Сівачук, А. Л. (2021). Мобільні технології як ефективний інструмент формування мотивації до навчання сучасних дітей. *Інформаційні технології в соціокультурній сфері, освіті та економіці*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ : Видавничий центр КНУКіМ, С. 181–184.
- 59.Сівачук, А. Л. (2020). Формування пізнавального інтересу молодших школярів на уроках мовно-літературної галузі засобом технології BYOD. *Збірник наукових праць здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету (приурочено до 90-річчя КДПУ)*. Кривий Ріг, С. 116–119.
- 60.Сівачук, А. Л. (2020). Формування мотивації учіння засобами мобільних технологій. *Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології у виробництві та освіті: стан, досягнення, перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Черкаси, С. 162–167.
- 61.Ткаченко, Л. (2015). Психолого-педагогічні особливості учнів молодших класів у процесі навчальної діяльності. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Вип. 67. С. 148–152.

- 62.Телецька, О.А. (2019). Поняття про навчальну мотивацію в психолого-педагогічній літературі. *Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2017-2018 рр.* Том 2. (16-17 травня 2019 р.). Вінниця, С. 100-102.
- 63.Урбанська, Л. (2011). Мотивація учнів до навчання і саморозвитку. *Завуч.* № 9. С. 3–6.
- 64.Федько, О. (2006). Мотив і мотивація. *Завуч.* № 26. С. 2–6.
- 65.Філософський енциклопедичний словник (2002). / редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ : Абрис, 742 с.
- 66.Фоменко, К. І. (2017). Психодіагностика мотиваційної сфери особистості молодшого школяра. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія.* Вип. 55. С. 280-298.
- 67.Шиян, Р. Б. Типова освітня програма URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Shiyana.pdf>
- 68.Шищенко, В. (2016). Формування в учнів початкової школи позитивної мотивації до навчання: теоретичний аспект. *Рідна школа.* № 4. С. 76-80.
- 69.Юдина, Н. О. (2006). Особливості дослідження мотивації навчання учнів молодшої школи. *Обдарована дитина.* № 9. С. 41–61.
- 70.Яременко, Л. (2014). Мотивація навчального процесу як педагогічна проблема. *Вища освіта України.* С. 69–74.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для оцінки рівня шкільної мотивації молодших школярів**(Н. Лусканова)**

1. *Тобі подобається в школі?*

- а) так;
- б) не дуже;
- в) ні.

2. *Уранці ти завжди з радістю йдеш до школи чи тобі часто хочеться залишитися вдома?*

- а) іду з радістю;
- б) буває по-різному;
- в) частіше хочеться залишитися вдома.

3. *Якби вчитель сказав, що завтра до школи не обов'язково приходити всім учням, ти б пішов до школи чи залишився б вдома?*

- а) пішов би до школи;
- б) не знаю;
- в) залишився б удома.

4. *Тобі подобається, коли відмінюють уроки?*

- а) не подобається;
- б) буває по-різному;
- в) подобається.

5. *Ти хотів би, щоб тобі не задавали ніяких домашніх завдань?*

- а) не хотів би;
- б) не знаю;
- в) хотів би.

6. *Ти хотів би, щоб у школі залишилися лише перерви? а) ні;*

- б) не знаю;
- в) хотів би.

7. *Ти часто розповідаєш про школу своїм батькам і друзям?*

- а) часто;
- б) рідко;
- в) не розповідаю.

8. *Ти хотів би, щоб у тебе був інший, менш суворий учитель?*

- а) мені подобається наш учитель;
- б) точно не знаю;
- в) хотів би.

9. *У тебе в класі багато друзів?*

- а) багато;
- б) мало;
- в) немає друзів.

10. *Тобі подобаються твої однокласники?*

- а) подобаються;
- б) не дуже;
- в) не подобаються.

Опрацювання результатів:

За кожен варіант «а» – 3 бали, варіант «б» – 1 бал, варіант «в» – 0 балів.

25–30 балів – сформоване ставлення до себе як до школяра, висока навчальна активність.

20–24 бала – ставлення до себе як до школяра практично сформоване.

15–19 балів – позитивне ставлення до школи, але школа більше приваблює поза навчальними сторонами.

10–14 балів – ставлення до себе як до школяра не сформоване.

Менше 10 балів – негативне ставлення до школи.

Додаток Б

Методика «Вивчення мотивації навчання молодших школярів»

М.Р. Гінзбурга

У відповідності до основних компонентів (показників) мотивації

навчання ця діагностична методика включає шість змістових блоків: особистісний сенс навчання, ступінь розвитку ціле покладання, види мотивації, зовнішні та внутрішні мотиви, тенденція на досягнення успіху або невдачі під час навчання, реалізація мотивів навчання у поведінці.

Кожний блок представлений у анкеті трьома питаннями. У методиці для молодших школярів (які переходять до середньої ланки) акцент ставиться на виявлення загального (підсумкового) рівня мотивації успіху в цілому і переважаючих мотивів.

Мета: виявити рівень розвитку навчальної мотивації учнів, як складової одного із показників особистісного рівня навчальних досягнень.

Хід проведення

У формі анкети учням пропонуються незакінчені речення і варіанти відповідей на них. Час заповнення анкети-20 хвилин. Необхідно вибрати для закінчення речення 3 варіанта із запропонованих відповідей.

Інструкція для учнів

Дорогий друже!

Уважно прочитай кожне незакінчене речення і запропоновані варіанти відповідей на нього. Вибери для закінчення речення 3 варіанта із запропонованих відповідей на нього - найсправедливіші і дійсні у відношенні до тебе. Вибрані відповіді підкресли.

Анкета для учнів

Дата:

Прізвище та ім'я:

Клас:

Я намагаюсь краще вчитися, щоб	а)отримати високу оцінку; б) наш клас був кращим; в)принести більше користі людям; г) отримувати в майбутньому багато грошей; д) мене поважали і хвалили товариші; е) мене любила і хвалила вчитель; ж) мене хвалили батьки; з) мені купували красиві речі;
--------------------------------	---

	і) мене не карали; к) я більше знав і вмів.
Я не можу вчитися краще, бо	а) у мене є цікавіші справи; б) можна вчитися погано, а заробляти в майбутньому добре; в) мені заважають вдома; г) у школі мене часто сварять; д) мені просто не хочеться вчитися; е) не можу примусити себе зробити це; ж) мені важко засвоїти навчальний матеріал; з) я не встигаю працювати з усіма.
Якщо я отримую високу оцінку, мені більш за все подобається те, що	а)я добре знаю навчальний матеріал; б) мої товариші будуть мною задоволені; в) я буду гарним учнем; г) моя мама буде задоволена; д) вчитель буде рада; е) мені куплять красиву річ; ж) мене не будуть карати; з) я не буду тягти клас назад.
Якщо я отримую низьку оцінку, то більш за все мені не подобається те, що	а) я погано знаю навчальний матеріал; б) це сталося; в) я буду вважатися поганим учнем; г) товариші будуть насміхатися з мене; д) мама буде засмучена; е) вчитель буде незадоволена; ж) я весь клас тягну назад; з) мене покарають вдома; і) мені не куплять красиву річ.

Дякуємо за відповіді!

Обробка даних

Учням пропонується обрати три варіанта відповідей для того, щоб уникнути випадковості вибору і отримати об’єктивні результати. Кожний варіант відповідей має певну кількість балів в залежності від того, який мотив він відображає. Зовнішній мотив-0 балів. Ігровий мотив – 1 бал. Отримання оцінки – 2 бали. Позиційний мотив – 3 бали. Соціальний мотив – 4 бали.

Навчальний мотив – 5 балів.

Таблиця обробки результатів

Варіанти	Кількість балів за номерами відповідей									
	а	Б	в	г	д	е	ж	з	і	к
1	2	3	4	4	3	3	3	0	0	5
2	3	3	0	4	1	3	5	3	-	-
3	5	3	3	3	3	0	0	4	-	-
4	5	2	3	3	3	3	4	0	0	-

Бали додаються у зведеному оцінювальному листі.

Інтерпретація отриманих даних

Рівні мотивації	Сума балів підсумкового рівня мотивації
I (найвищий рівень мотивації)	41-49
II (високий рівень мотивації)	33-40
III (нормальний (середній) рівень мотивації навчання)	25-32
IV (знижений рівень мотивації навчання)	15-24
V (низький рівень мотивації навчання).	5-14

Додаток В

Типологія мотивів учіння «Сходінка спонук»

Л. Божович та І. Маркової

Інструкція до тесту: «Давай побудуємо драбинку, яка називається «Навіщо я вчуся». Прочитай, що написано на картках (написано, навіщо

школярі навчаються в школі). Але нас цікавить не те, для чого всі вчаться, а для чого вчишся ти сам, що для тебе найголовніше. Вибери картку, де написано найголовніше. Це буде перша сходинка. З решти карток вибери ту, де написано найголовніше, – це друга сходинка (поклади її нижче першої).

Продовжуй будувати самостійно. Учням пропонуються на окремих картках 8 тверджень, що відповідають 4 пізнавальним і 4 соціальним мотивів.

Тестовий матеріал:

Пізнавальні мотиви:

- 1. Я вчуся для того, щоб все знати.
- 2. Я вчуся, тому що мені подобається процес учіння.
- 3. Я вчуся для того, щоб отримувати гарні оцінки.
- 4. Я вчуся для того, щоб навчитися самому вирішувати завдання.

Соціальні мотиви:

- 1. Я вчуся, щоб бути корисним людям.
- 2. Я вчуся, щоб вчитель був задоволений моїми успіхами.
- 3. Я вчуся, щоб своїми успіхами радувати батьків.
- 4. Я вчуся, щоб за мої успіхи мене поважали товариші.

Обробка результатів і інтерпретація

Подивіться, які мотиви займають перші 4 місця в ієрархії. Якщо 2 соціальних і 2 пізнавальних, то робимо висновок про гармонійному поєднанні. Якщо ці місця займають 3 або 4 мотиви одного типу, то робиться висновок про домінування даного типу мотивів навчання.

Додаток Д

Методика«Виявлення мотивації учіння» (В. Кириленко)

Інструкція. Прочитавши кожне твердження, вкажи, чи воно підходить тобі: "так" чи "ні". Для цього постав знак "+" у відповідній графі.

№	Твердження	Так	Ні
---	------------	-----	----

п/п			
1.	Я навчаюсь тому, що на уроці мені цікаво		
2.	Я навчаюся тому, що змушують батьки		
3.	Я навчаюсь тому, що це приносить мені радість		
4.	Я навчаюсь тому, що хочу в майбутньому мати гарну роботу		
5.	Я навчаюсь тому, що хочу, аби батьки могли мною пишатися		
6.	Я навчаюсь тому, що не хочу відставати від інших учнів та своїх товаришів		
7.	Я навчаюсь тому, що наш клас найкращий в школі		
8.	Я навчаюсь тому, що мені подобаються шкільні перерви		
9.	Я навчаюсь тому, що у наш час треба багато всього знати		
10.	Я навчаюсь тому, що не хочу бути покараним за невдачі		
11.	Я навчаюсь тому, що мені подобається класний керівник		
12.	Я навчаюсь тому, що мені подобається, коли мене хвалять		
13.	Я навчаюсь тому, що мені подобається ходити в школі у новій шкільній формі		
14.	Я навчаюсь тому, що хочу отримувати високі оцінки		
15.	Я навчаюсь тому, що мені подобається, коли мене хвалить учитель в класі		
16.	Я навчаюсь тому, що до мене часто звертаються однокласники по допомогу		
17.	Найкраще у навчанні мені вдається:		
	- рахувати, додавати, віднімати, ділити, множити;		
	- читати		
	- писати		
	- ліпити та малювати, робити фізичні вправи		

Обробка результатів. Запитання опитувальника складено з урахуванням внутрішніх і зовнішніх мотивів учіння: позитивних (мотивація успіху) та

негативних (уникнення невдачі). Відповіді на запитання № 3, 4, 11 вказують на внутрішні позитивні мотиви учіння. Виявленню зовнішніх позитивних мотивів допоможуть відповіді № 1, 5, 9. Відповіді на запитання № 2, 6, 7, вказують на зовнішню негативну мотивацію учіння, на № 13, 8, 16 - спрямовані на виявлення соціальної значущості учіння, а на запитання № 10, 12, 14, 15 - на виявлення мотивації престижу. Відповіді на 17 запитання дають можливість визначити, який вид навчальної діяльності приносить учневі задоволення та який краще виходить.

